

Iskustvo outanja gej muškaraca

Ivošević, Darija

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:255873>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-22**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Darija Ivošević

Iskustvo outanja gej muškaraca

Diplomski rad

Zadar, 2018.

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju
Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Iskustvo outanja gej muškaraca

Diplomski rad

Studentica:

Darija Ivošević

Mentorica:

Prof. dr. sc. Biljana Kašić

Zadar, 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Darija Ivošević**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Iskustvo outanja gej muškaraca** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 4. srpanj 2018.

Sadržaj

1. Uvod.....	6
2. Cilj i svrha istraživanja	7
3. Teorijska koncepcija	7
3.1. Identitetska teorija Sheldona Strykera	7
3.2. Heteronormativnost: spol = rod = seksualna orijentacija	9
3.3. <i>Outanje</i> i podrška	16
4. Društveni kontekst	17
5. Istraživačka pitanja	20
6. Metoda i uzorak	20
7. Iskustvo <i>outanja</i> gej muškaraca.....	22
7.1. Razdoblje prije <i>outanja</i>	22
7.2. Čimbenici <i>outanja</i>	26
7.3. Značenje i iskustvo <i>outanja</i>	32
7.3.1. Značenje <i>outanja</i> na individualnoj razini.....	32
7.3.2. Značenje <i>outanja</i> na društvenoj razini.....	36
7.3.3. Prvo iskustvo <i>outanja</i>	38
7.3.4. <i>Outanje</i> u krugu prijatelja	39
7.3.5. <i>Outanje</i> u krugu kolega.....	40
7.3.6. <i>Outanje</i> u krugu obitelji.....	41
8. <i>Outanje</i> i podrška.....	45
9. Hrvatsko društvo: kontekst, stavovi, mišljenja i otpori	49
9.1. Hrvatsko društvo i mediji.....	49
9.2. Hrvatska javnost.....	54
9.3. Hrvatski LGBT aktivizam.....	56
10. Zaključak	58
11. Prilozi	60
11.1. Pitanja za intervju	60
12. Literatura	62

Iskustvo *outanja* kod gej muškaraca

Sažetak

Cilj istraživanja provedenog za svrhu ovog rada bio je opisati iskustvo i posljedice *outanja* kod gej muškaraca s naglaskom na krug obitelji, prijatelja i kolega. Rad polazi od važnosti seksualnog identiteta na individualnoj razini te se temelji na Strykerovoj teoriji o povezanosti emocionalnih reakcija i identiteta te problematici odnosa homoseksualnog identiteta i heteronormativnog društva. U istraživanju primijenjena je metoda polustrukturiranog intervjua s pet mlađih visokoobrazovanih gej muškaraca koji trenutno žive u urbanim sredinama. Rezultati istraživanja pokazali su negativan utjecaj heteroseksističke okoline na proces prihvaćanja vlastite seksualne orijentacije, pri čemu su istaknuli iduće čimbenike: medijska stereotipna prezentacija gej likova i osoba, nezastupljenost LGBT tematike u obitelji i medijima, prisutnost homofobije u bliskoj okolini i LGBT zajednici te strah od posljedica *outanja*. Sugovornici su ukazali na značenje *outanja* na individualnoj razini (proces samodefiniranja i samoprihvatanja) i na društvenoj razini (aktivistički čin). Pokazalo se da je *outanje* najznačajnije u kontekstu obitelji, no jednako tako i najstresnije, dok se *outanje* u poslovnom krugu ne smatra nužnim, kao ono u krugu obitelji i prijatelja. Podrška se definirala kao važna stavka u procesu samoprihvatanja te su je najviše doživjeli od strane prijatelja. Sugovornici su iznijeli svoje kritičke stavove o hrvatskom društvu kojeg su opisali kao homofobno, nudeći različite primjere homofobije u društvu.

Ključne riječi: *outanje*, seksualni identitet, gej muškarci, homoseksualnost, heteronormativnost

Gay Men's Coming Out Experience

Abstract

The aim of the research implemented for the purpose of this thesis was describing the gay men's experience and consequences of coming out, focusing on the context of family, friends and colleagues. The thesis is based on the importance of sexual identity on an individual level and is therefore based on Stryker's theory of the relationship between emotional reactions and identities, and on the problem of homosexual identity and heteronormative society. In the research was applied a semi-structured interview method with five younger educated gay men currently living in urban area. The research results have shown the negative impact of heterosexist environments on the process of accepting their own sexual orientation, highlighting the following factors: media stereotypical presentation of gay characters and persons, lack of LGBT theme in the family and the media, the presence of homophobia in the immediate community and the LGBT community and fear of consequences of coming out. The participants pointed to the significance of coming out at the individual level (process of self-definition and self-acceptance) and at the social level (activist act). Results have shown that the coming out is most significant in the context of the family, but also the most stressful, while coming out in the professional context is not considered necessary, as in the circle of family and friends. Support was defined as an important part in the process of self-acceptance and was best experienced by friends. The participants expressed their critical views on the Croatian society which they described as homophobic, offering different examples of homophobia in society.

Key words: coming out, sexual identity, gay men, homosexuality, heteronormativity

1. Uvod

U svakom društvu prisutne su različite manjinske skupine koje se svakodnevno susreću s predrasudama i diskriminacijom od strane pojedinaca koji pripadaju većinskoj populaciji. Seksualne manjine predstavljaju jednu od njih, no specifične su jer da bi bile percipirane kroz aspekt svoje seksualne orijentacije, u većini slučajeva, potrebno je da je i obznane svojoj okolini. Proces razotkrivanja osobnog seksualnog, spolnog i/ili rodnog identiteta koji nije u skladu s heteropatrijarhalnim normativnim sistemom naziva se *outanje*. Ovaj rad bavi se obznanjivanjem seksualnog identiteta koji se odnosi na način na koji osoba definira vlastitu seksualnu orijentaciju što se razlikuje od obznanjivanja spolnog/rodnog identiteta (vlastita spolna/rodna identifikacija) (LORI, 2016). *Outanje* sa sobom nosi pozitivne i negativne posljedice poput porasta samopouzdanja i samoprihvatanja, kao i mogućnost socijalnog odbacivanja i nasilja (Beals i Peplau, 2006, Kamenov i dr., 2016). S obzirom da se seksualni identitet razvija u razdoblju adolescencije, promišljanje o *outanju*, kao i samo *outanje*, često se dogodi u ovom razdoblju. No, ako se uzme u obzir heteronormativnost društva čija je posljedica prisutnost raznih tipova homofobije, proces identifikacije, prihvatanja svog identiteta i njegovog obznanjivanja, sigurno nije jednostavan za pripadnike seksualnih manjina.

S obzirom na manjak istraživanja koja se bave ovom tematikom, posebice kvalitativne orijentacije, ovaj rad problematizirat će iskustvo i posljedice *outanja* na mlade gej¹ muškarace s naglaskom na krug obitelji, prijatelja i kolega zbog toga što su s navedenim grupama u skoro svakodnevnom kontaktu, ali ipak u različitoj mjeri pritom dolazi do otkrivanja seksualne orijentacije (Legate i dr., 2012, prema Kamenov i dr., 2016). Također, iznijet će se stavovi i mišljenja sugovornika o odnosu hrvatskog društva, kao i medija, prema gej osobama kako bi se uočili heteroseksistički elementi koji diskriminiraju gej osobe te negativno utječu na

¹U ovom istraživačkom radu koristit će se termin gej, koji je u skladu s jezičnom politikom suvremenog hrvatskog LGBT pokreta, kako bi se izbjegle pežorativne konotacije riječi homoseksualac koja se koristila u psihijatriji pri dijagnozi mentalnog oboljenja (Dota, 2017). Također, s obzirom da se epitet gej može odnositi na osobu bilo kojeg spola čija je orijentacija homoseksualna, u svrhu preciziranja osoba čijim se iskustvom bavi ovaj rad, koristit će se termin gej muškarac, dok u slučajevima kada se bude koristio termin gej osobe, on će se referirati na gej muškarce i lezbijke. No, treba navesti kako se kod termina gej muškarac radi o određenom paradoksu, s obzirom da u heteropatrijarhalnom društvu homoseksualnost predstavlja opreku maskulinitetu, u smislu da je u pravilu smještena u domenu femininog koje se suprotstavlja maskulinom.

outanje koje je iznimno važno za prihvaćanje vlastitog seksualnog identiteta, kao i za mentalno zdravlje osobe (Meyer, 2003, Bybee i dr., 2009, prema Kavić i Urukalo, 2013).

Tekst rada koncipiran je u skladu s uobičajenim empirijskim istraživanjem kvalitativne naravi. Prvo poglavlje donosi uvod u temu *outanja*, nakon čega se iznosi cilj i svrha istraživanja, te potom teorijska koncepcija rada koja je podijeljena u tri potpoglavlja: identitetska teorija, heteronormativnost te *outanje* i podrška. Četvrto poglavlje predstavlja društveni kontekst koji služi boljem kontekstualiziranju i razumijevanju dobivenih rezultata. Nadalje slijede istraživačka pitanja te opis uzorka, metode istraživanje i procesa kodiranja materijala dobivenog istraživanjem. Peto poglavlje se odnosi na pregled rezultata i raspravu o iskustvu *outanja*, zatim šesto poglavlje problematizira podršku te naposljetku slijede stavovi i mišljenja sugovornika o hrvatskom društvu. Rad završava zaključkom, nakon kojeg slijede prilozi i popis korištene literature.

2. Cilj i svrha istraživanja

Cilj ovog istraživanja je opisati iskustvo i posljedice *outanja* kod gej muškaraca s naglaskom na krug obitelji, prijatelja i kolega, pri čemu se polazi od važnosti prihvaćanja vlastitog seksualnog identiteta te problematike homoseksualnog identiteta i heteronormativnosti. Svrha ovog istraživanja je ukazati na koji način društvo i bliska okolina može doprinijeti ravnopravnijem položaju i smanjenju diskriminacije homoseksualne manjine te olakšati sam proces *outanja*.

3. Teorijska koncepcija

3.1. Identitetska teorija Sheldona Strykera

Pojam identiteta može se definirati kao „skup značenja koja određuju osobu kada zauzima određenu ulogu u društvu, kada je član određene grupe, ili koji sebe predstavlja putem određenih obilježja koja ga identificiraju, određuju kao jedinstvenu osobu“ (Burke i Stets, 2009, prema Trako Poljak, 2013: 46) te pri tome pojedinci kao članovi društva dijele značenja tih identiteta. Identitetska teorija proizašla je iz strukturalnog simboličkog interakcionizma koji pretpostavlja da značenja i interakcije vode ka relativno stabilnim obrascima koji stvaraju i podržavaju društvene strukture to znači da su moguće empirijske generalizacije koje su iznad pojedinih interakcija (Stryker, 1980). Identitetska teorija nastoji

„objasniti specifična značenja koja pojedinci pridaju višestrukim identitetima koje posjeduju; načine na koje se ti identiteti odnose jedan naprema drugoga unutar tog pojedinca; kako njihovi identiteti utječu na njihovo ponašanje, razmišljanje i osjećaje; te kako ih ti identiteti povezuju s društvom u cjelini“ (Burke i Stets, 2009, prema Trako Poljak, 2013: 46). Glavni predstavnik identitetske teorije jest Sheldon Stryker. Strykerova teorija temelji se na ideji da je djelovanje određeno „hijerarhijom identiteta“ što znači da će se u određenoj situaciji vjerojatnije izraziti onaj identitet koji je istaknutiji u odnosu na druge identitete (Burke i Stets, 2009, prema Trako Poljak, 2013). U slučaju kada se identitet nalazi na visokoj poziciji u „hijerarhiji identiteta“, postoji veća mogućnost da će se aktivirati u različitim situacijama što znači da ponašanja, koja su vezana uz taj identitet te koja su u skladu s očekivanjima uloge, biti će izražena. Fokus identitetske teorije je na strukturalnim vezama s drugim pojedincima koje organiziraju ponašanje pojedinca te u kontekstu ovog istraživačkog rada ključna je Strykerova teza o povezanosti emocionalnih reakcija i identiteta po kojoj će emocionalne reakcije pojedinaca biti snažnije što je viša važnost sebstva (Stryker, 1980). U interakcijama u kojima se dogodi potvrđivanje identiteta, pojedinac će proživjeti snažne pozitivne emocije, dok će interakcije u kojima izostane potvrda identiteta proizvesti snažne negativne emocije (Rossi, 1983, prema Trako Poljak, 2013). Ova ideja proizlazi iz Cooleyeve teorije *looking glass self* („ja u zrcalu“) po kojoj pojedinac djeluje na temelju zamišljanja o tome kako ga drugi vide (Cooley, 1983, prema Trako Poljak, 2013), odnosno pojedinac osjeća ponos ili sram ovisno o tome je li ga drugi pojedinci percipiraju na pozitivan ili negativan način (Trako Poljak, 2013). S obzirom na to da pojedinac želi izbjeći doživljaj negativnih emocija, dok s druge strane društvo želi izbjeći pojedince koji nisu u skladu s konsenzualnim obrascima identiteta, dolazi do toga da se na vrhu „hijerarhije identiteta“ nalaze oni identiteti koji su prihvaćeni od strane drugih ljudi te koji ojačavaju strukturu i kulturu situacije (Rossi, 1983, prema Trako Poljak, 2013). Također je ključno spomenuti da izvor (ne)podrške ima veliki utjecaj na doživljaj intenzivnih emocija, u smislu da manjak podrške od strane obitelji i prijatelja te ostalih bliskih ljudi dovodi do negativnijih emocija, nego u slučaju kada se radi o interakcijama sa strancima i poznanicima (Burke, 1991, prema Stets i Trettevik, 2014). S obzirom da pojedinci najviše stupaju u interakcije s bliskim osobama u kojima se događa potvrda identiteta, u tim odnosima dolazi do razvoja i održavanja međusobnog potvrđivanja. Kada bliska osoba ne potvrdi naš identitet, pojedinac tu situaciju doživi jako stresno i intenzivno te tada, ako pri tome nepotvrđivanje identiteta pojedinac poveže sa sobom, može iskusiti različite osjećaje, od osjećaja neugode, pa do osjećaja srama (Burke i Stets, 1999,

prema Stets i Trettevik, 2014). No, pojedinac također može smatrati da je druga osoba kriva za nepotvrđivanje njegovog identiteta, u takvim situacijama može iskusiti osjećaj bijesa. Percepcija odgovornosti za nepotvrđivanje identiteta može dovesti do različitog ponašanja u budućim situacijama kako bi se smanjilo nepotvrđivanje, pa tako osjećaj srama može potaknuti pojedince na promjenu ponašanja u budućnosti, dok osjećaj bijesa može potaknuti pojedince da propitkuju buduća nepotvrđivanja s ciljem promjene (Stets i Trettevik, 2014). Iako bi svaka osoba trebala imati pravo na samodefiniranje i slobodno izražavanje svojih identiteta, u ovom slučaju specifično seksualnog identiteta i vlastite seksualne orijentacije, postojeća društvena klasifikacija spola, roda i seksualne orijentacije ne priznaje postojanje i izražavanje različitosti izvan definiranih okvira i obrazaca ponašanja i djelovanja. S obzirom da seksualni identitet spada u osnovne identitete pojedinaca (Hasanagić, Dekić i Vasić, 2014), važno je razumjeti što se događa sa seksualnim identitetom i prihvatanjem vlastite seksualne orijentacije kod osoba koje se ne uklapaju u društveno prihvaćene seksualne identitete, pri čemu je prvo potrebno definirati ključne pojmove i koncepte seksualne orijentacije, seksualnog identiteta, kao i ulogu društva u njihovom (ne)priznavanju.

3.2. *Heteronormativnost: spol = rod = seksualna orijentacija*

Seksualna orijentacija je emocionalna ili fizička privlačnost ili naklonost prema osobama suprotnog (heteroseksualnost), istog (homoseksualnost), oba (biseksualnost) spola ili nijednom spolu (aseksualnost) (Hasanagić, Dekić i Vasić, 2014) koja se formira u ranoj životnoj dobi kroz interakciju bioloških, kognitivnih i socijalnih faktora (Priebe i Svedin, 2013, prema Kamenov i dr., 2016). Seksualnu orijentaciju ne može se izjednačiti sa seksualnim identitetom koji je subjektivna kategorija, kao ni sa seksualnim ponašanjem jer osobe ne moraju izražavati vlastitu seksualnu orijentaciju kroz seksualno ponašanje, drugim riječima seksualna orijentacija nije stvar izbora kao što je seksualno ponašanje (Hasanagić, Dekić i Vasić, 2014). Kao što je prethodno spomenuto, društvena klasifikacija spola, roda i seksualne orijentacije određene varijacije spola, roda i seksualne orijentacije legitimira, dok ostale diskriminira te se u tom kontekstu kao ključan koncept nameće pojam heteronormativnosti. Heteronormativnost postavlja kao normu specifičan oblik heteroseksualnosti (LORI, 2016) te sama po sebi nije oblik diskriminacije, već osnovni preduvjet za diskriminaciju na osnovi seksualne orijentacije jer kršenje njene norme često dovodi do diskriminacije onih koji ju krše (Kuhar i Švab, 2008, prema Kamenov i dr., 2016). Heteroseksualna matrica temelji se na binarnoj podjeli na muškarce i žene te služi kao osnova

za daljnje kreiranje identiteta osobe i njeno konstruiranje kao subjekta što znači da se individualni rodni identitet osobe formira u opoziciji sa suprotnim rodnom kojeg karakterizira suprotstavljena unutarnja povezanost između spola, roda i žudnje (Butler, 2000, prema Živić, 2004). S obzirom da heteronormativnost počiva na navedenoj binarnoj podjeli, ona je nužno povezana s patrijarhatom, stoga se može govoriti o heteropatrijarhalno normativnom sistemu u smislu da počiva na duboko ukorijenjenim binarnim poimanjima koja definiraju, kreiraju i određuju „muškarca“ i „ženu“ (LORI, 2016) te favorizira seksualne odnose u svrhu reprodukcije što znači da se jedino odobrava i podržava „heteroseksualna orijentacija, veza između muškarca i žene, kao i društveno usvojeni rodni identitet žena i muškaraca u odnosu na spol u kojem su te osobe rođene“ (Žegura, 2006: 64).

Pojam spola odnosi se na klasifikaciju bioloških karakteristika kao što su genitalije, reproduktivni organi i funkcije čiji je rezultat binarna podjela na muško i žensko kao dvije isključive i oprečne vrijednosti, a ne kao relacije i relativne, te se pri tome odbijaju odstupanja u tjelesnoj pojavnosti i u ponašanju od svoga zadanog spola (Hasanagić, Dekić i Vasić, 2014). Rod predstavlja društveni konstrukt koji se može definirati kao skup različitih uloga i očekivanja od muškaraca i žena, u privatnom i javnom životu, stoga on ne samo da definira obrasce ponašanja žena i muškaraca, već i odnos između njih (Hasanagić, Dekić i Vasić, 2014). Butler kritizira shvaćanje spola kao prediskurzivnog i prirodnog stanja te roda kao kulturnog konstrukta koji se u njega upisuje, pri čemu ukazuje na mogućnost da su biološke karakteristike spola proizveli različiti diskursi u svrhu određenih političkih interesa. Polazeći od teze da se rodne razlike upisuju na pasivnu površinu tijela, Butler definira tijelo kao društveni konstrukt, a ne biološki (Živić, 2004). Tijelo prihvaća na sebe diskurse te ih svakodnevno „proizvodi“ i „izvodi“, drugim riječima biti obilježen kao muškarac ili žena u spolnom i rodnom smislu predstavljanja početak koji se zatim materijalizira svakodnevno kroz radnje i njihova ponavljanja (npr. govor, korištenje toaleta, potpisivanje dokumenata, zaokruživanje odrednica muško/žensko u anketama i upitnicima itd.). Na taj način spol se stvara kroz djelovanje različitih diskursa, moći i zakona (Varga, 2015) te se rod pokazuje kao diskurzivna praksa koja je strukturirana oko koncepta heteroseksualnosti kao norme ljudskog odnosa (Spargo, 2001, prema Župan, 2009). Nadalje, rodne uloge definiraju se kroz binarnu opoziciju maskulino/feminino te su one u velikoj mjeri određene kulturom i odgojnim obrascima (Žegura, 2006). Maskulinim osobinama smatraju se aktivnost, nezavisnost, ambicioznost, dominantnost, agresivnost, sakrivanje emocija i samopouzdanje, dok je feminitet definiran idućim osobinama: suosjećanje, nježnost, osjetljivost, usmjerenost na

osjećaje drugih, urednost, obzirnost i toplina. Iz navedenog može se zaključiti kako patrijarhalna ideologija promovira ideju da su muškarci fundamentalno drukčiji od žena što znači da se dominacija i opravdanje patrijarhata temelji na razlici maskulino/feminino koju uvodi i zahtjeva heteroseksualizacija žudnje te se pri tome spomenute razlike percipiraju kao ekspresivni atributi muškarca/žene (Butler, 2000). U ovom kontekstu važan je koncept hegemonijskog maskuliniteta koji „opisuje procese u kojima određena grupa muškaraca – na Zapadu su to bijelci heteroseksualne orijentacije, fakultetski obrazovani i visokih primanja – ostvaruje političku, ekonomsku i društvenu moć nad ostalima, odnosno drugim muškarcima i ženama“ (Connell, 1996, prema Bijelić, 2011: 5) što za posljedicu ima dominaciju jednog (ili više) modela maskuliniteta nad ostalima koji su subordinirani ili marginalizirani. Kao što je već spomenuto, budući da su maskuliniteti konstruirani kao opreka feminitetu, oni maskuliniteti koji su simbolički asimilirani u feminitet, bit će smješteni pri dnu rodne maskuline hijerarhije (Swain, 2006, Connell, 1995, prema Bijelić, 2011). Najveći jaz postoji između gej muškaraca i dominantnog modela maskuliniteta u društvu jer upravo hegemonijski maskulinitet, simbolički veže gej muškarce uz feminitet, nazivajući ih „pičkicama“ ili „slabićima“ (Bijelić, 2011), odnosno homoseksualnost se nalazi u izravnoj suprotnosti s hegemonijskim maskulinitetom. Kako bi dokazali i potvrdili vlastiti maskulinitet, heteroseksualni muškarci teže nasilnom ponašanju prema ženama i gej muškarcima (Blagojević, 2013). Nadalje, rodno izražavanje odnosi se na vizualnu i vanjsku prezentaciju osobe kroz odijevanje, odjevne ili tjelesne oznake, frizuru, ponašanje i govor tijela pomoću kojih se osoba definira kao muževna ili ženstvena u odnosu na očekivane uloge muškarca i žene u društvu. Načini na koje se izražavaju ženske i muške rodne uloge su naučeni obrasci u obitelji, školi, putem medija, religijskih i kulturnih ideologija (Hasanagić, Dekić i Vasić, 2014), stoga se može zaključiti da ono što se etiketira u društvu kao „spolno ponašanje“ jest gotovo potpuno proizvod učenja (Galić, 2002). Rodni identitet predstavlja samokoncepciju bivanja muškarcem ili ženom koja ne ovisi o spolu koji je određen pri rođenju (Savin-Williams, 2011, prema Kamenov i dr., 2016), no s obzirom na utjecaj društveno određenih rodnih uloga tijekom socijalizacije, rodni identiteti često bivaju definirani tim ulogama (Hasanagić, Dekić i Vasić, 2014). Uzimajući u obzir Butlerinu tezu kako se rod ne konstruira pod prisilom koja proizlazi iz spola, već iz heteroseksualne moći, može se zaključiti kako se koncept identiteta razvija sukladno s različitim oblicima moći. Navedeni arbitrarni karakter heteropatrijarhata ima jako veliku moć nad nama jer do sada nijedan drugi sistem nije u tolikoj mjeri imao kontrolu nad svojim podređenima, što je evidentno kod rodnih identiteta

(Galić, 2002). Po Foucaultu, moć i znanje su izravno povezani jer ne postoje odnosi moći bez prethodno usvojenog nekog područja znanja, kao što ne postoji znanje koje ne pretpostavlja ili ustanovljuje odnose moći (Varga, 2015) što znači da je istina ovisna o diskurzivnoj proizvodnji koju usmjerava vladajući sustav moći, stoga Foucault zaključuje kako svako društvo ima vlastiti režim istine koji nameće određenu hijerarhiju znanja (Župan, 2009). U tome leži ključna uloga diskursa jer omogućava legitimaciju moći putem oblikovanje i širenje dominantnih istina o svijetu (Foucault, 1994, prema Dota, 2017). Ideološke i državne vlasti, kako bi opstale i zadržale svoju kulturnu i ekonomsku snagu, teže vlasti nad reproduktivnom naravi seksualnog čina jer im ona omogućava biološku obnovu svih društvenih zajednica, od ljudske vrste pa do nacije, klase i vjerskih kolektiviteta (Foucault, 1994, Dunphy, 2000, prema Dota, 2017). Njegov koncept biopolitike odnosi se na „procese kojima različite strukture moći i znanja upravljaju, nadziru i normaliziraju biološke potencijale i funkcije ljudskog tijela u što spada ljudska seksualnost“ (Foucault, 1994, prema Dota, 2017: 6). S pojavom zapadnjačke modernosti, ulogu izvršitelja biopolitičke moći preuzimaju pozitivistički oblikovane medicinske znanosti na način da provode biologizaciju društvenosti putem procesa racionalizacije i regulacije fizioloških značajki i funkcija ljudskog tijela na individualnoj i kolektivnoj razini. Biopolitika je usko vezana uz psihologiju, kriminologiju, socijalnu patologiju, psihijatriju i seksologiju što znači da su njihovi znanstveni diskursi poslužili kao mehanizmi regulacije seksualnog čina u svrhu reprodukcije te discipliniranju i usmjeravanju erotske želje i užitka ka bračnoj i prokreativnoj heteroseksualnosti (Dickinson, 2004, Lemke, 2001, prema Dota, 2017). U ovom kontekstu, važnu ulogu imaju i znanstveni diskursi koji proizvode znanje o spolnim/rodnim identitetima u skladu s potrebama vladajućeg sustava moći i sugeriraju istinu o muškosti i ženskosti te na taj način nadziru muškarce i žene. Biopolitika disciplinira pojedince na način da neprimjetno prihvaćaju poželjne identitete koje je ona konstruirala (Župan, 2009) jer se istine proizvedene znanstvenim diskursima predstavljaju kao vrijednosno neutralne i empirijske objektivne, skrivajući svoju ideološku stranu (Dota, 2017). Za zapadnu civilizaciju svojstven je postupak proizvodnje istine o seksu pod nazivom *Scientia sexualis* čiji osnovni mehanizam priznanje (Senković, 2015) što je vidljivo danas upravo kod čina *outanja* gdje osoba priznaje svoj seksualnu orijentaciju. *Scientia sexualis* ponudila je ljudima „nazive i tumačenja za ono što čine u seksu i za ono što jesu jer nešto čine u seksu“ (Dota, 2017: 8) te je pritom određene seksualne prakse stigmatizirala i patologizirala, dok je druge pozitivno vrednovala što je dovelo do usmjeravanja pojedinaca ka poželjnom i prihvatljivom obliku seksualne prakse.

Ključan zaokret u pristupu seksualnost se dogodio, kako Foucault ističe, kada se homoseksualnost „premjestila iz prakticanja sodomije u vrstu interne androginije, hermafroditizma duše“ (Foucault, 1978, prema Durkalić, 2011: 52), odnosno kada je sodomist prestao biti objekt prava te se rekodirao u invertita, objekta psihijatrije (Dota, 2017). Na taj način nastao je koncept homoseksualnosti koji je omogućio samoidentifikaciju, kao i kategoriziranje drugih osoba kao homoseksualnih što je, u kontekstu heteronormativnog društva dovelo do klasifikacije homoseksualnosti kao bolesti koja se treba suprimirati ili regulirati te demonizacije seksualnosti koje se nisu definirale kao produktivne (Durkalić, 2011). U skladu s Foucaultovim idejama, Butler navodi kako je spolnost konstruirala oblik spola, roda i žudnje, odnosno te su kategorije konstruirane u skladu sa zahtjevima heteroseksualne matrice (Butler, 2000). Pa tako Butler, kao i Foucault, vidi subjekt kao učinak moći što znači da su identiteti zapravo proizvodi diskurzivne mreže moći (Župan, 2009). Sukladno navedenom, Butler smatra da je djelovanje nametnuto od strane društvenih normi te da se izražava citiranjem tih normi kroz kontinuirano ponavljanje usvojenih pravila, stoga kako bi osoba preživjela kao subjekt, nužno je da neprestano citira normu te time ukazuje drugima, kao i sebi, da je svrstana u određene kategorije koje norma podržava (Brković, 2007). Kao što je već spomenuto, diskurzivno konstruirane kategorije spolnih/rodnih identiteta materijaliziraju se kroz performativnost (Župan, 2009), odnosno kroz ponavljanja svakodnevnih spolno/rodnih praksi što vodi naturalizaciji spolne binarnosti kao datosti. Nadalje, kako bi odredili svoj identitet, potrebne su određene prakse koje su odbačene i prezrene, koje predstavljaju našu suprotnost jer jedino tako moguće je zauzeti poziciju „mi“ što znači da je Drugost nužna u heteronormativnom sustavu jer ne služi destabiliziranju sustava, već upravo suprotno. Iz navedenog može se zaključiti kako heteroseksistička matrica ponašanja i mišljenja uključuje prihvaćanje samo dva spola, kao i dozvoljavanje samo jednog „normalnog“ i „prirodnog“ seksualnog odnosa onog između dva spomenuta te sve ostale spolne i rodne mogućnosti smješta na marginu odbačenog, opasnog i anomalnog kao neophodne drugosti (Brković, 2007) u svrhu učvršćivanja i naturaliziranja maskuline i heteroseksističke opresije (Butler, 2000), što znači da naše ponašanje nije posljedica spolnog identiteta, već je spolni identitet posljedica normiranih obrazaca spolnog ponašanja (Župan, 2009).

Seksualni identitet, jedan od važnijih identiteta kod pojedinaca, razvija se tijekom razdoblja adolescencije (Troiden, 1984, 1989, prema Cox i dr., 2011) te u tom razdoblju dolazi do pojave seksualnog ponašanja kao i formiranja stavova o seksualnim iskustvima i

seksualnosti (Graber i Archibald, 2001, prema Cox i dr., 2011). Važno je razlikovati seksualni identitet od seksualne orijentacije koja predstavlja „ukorijenjenu predispoziciju izraženu kroz misli, ljubav ili vezu s pripadnicima istog spola, suprotnog spola ili oba spola“ (Savin-Williams, 2011, prema Kamenov i dr., 2016: 13), dok se seksualni identitet odnosi na individualno svjesno znanje i internalizaciju seksualne orijentacije (Dillon i dr., 2011, prema Kamenov i dr., 2016). Iz navedenog može se zaključiti kako se seksualni identitet tijekom života može mijenjati, dok seksualna orijentacija nije promjenjiva vjerojatno zbog prenatalnog utjecaja i genetike. U skladu s ovom tvrdnjom su istraživanja s osobama koje navode da seksualna orijentacija nije nešto što su svojevrijem odabrali (Savin-Williams, 2011, prema Kamenov i dr., 2016). Polazeći od Strykerove pretpostavke o povezanosti potvrđivanja identiteta u interakciji i pozitivnih, odnosno negativnih emocija, važno je istražiti što se događa sa seksualnim identitetom pojedinaca koji ne pripadaju dominantom heteroseksualnom obrascu seksualnog identiteta, s obzirom da je osobni seksualni identitet jako povezan s osobnosti i dobrobiti za dostojanstvo osobe (MacLachlan, 2012, prema Kavić i Urukalo, 2013) te kao takav iznimno bitan za mentalno zdravlje osoba (Meyer, 2003, Bybee i dr., 2009, prema Kavić i Urukalo, 2013). U kontekstu heteronormativnog društva koje priznaje samo heteroseksualnu orijentaciju i heteroseksualne odnose među ljudima, dolazi do niza posljedica na seksualni identitet gej osoba. Heteronormativnost ima dvostruko djelovanje u smislu da je svakodnevni život gej osoba određen heteronormativnošću na način da dolazi do društvenog isključivanja i psihološkog pritiska da se prilagode heteroseksualnim društvenim normama i obrascima ponašanja. Djelovanje heteronormativnosti u javnom prostoru može se vidjeti u učestalom fizičkom nasilju prema onima koji naruše heteroseksualnost javnog prostora, na primjer kroz držanje za ruku dvojice muškaraca (Kuhar i Švab, 2008). Foucault definira panoptikum kao prostor u kojem postoji svijest o konstantnoj vidljivosti što za posljedicu ima automatsko funkcioniranje moći jer se moć izvršava upravo kroz one koji su podređeni (Foucault, 1984, prema Kuhar i Švab, 2008). Koncept panoptikuma može se prenijeti na situaciju u kojoj gej osobe, kao i ostale ne-heteroseksualne osobe, svjesne da su neprestano nadgledane u javnom prostoru, same sebe nadziru kako ne bi izrazile svoju homoseksualnost dok se nalaze u heteronormativnom panoptikumu javnog prostora (Kuhar i Švab, 2008). Homoseksualni znakovi su veoma istaknuti i uočljivi, upravo zbog sveprisutnosti heteroseksualnih znakova te, s obzirom da se ne uklapaju u heteroseksualnu matricu, osobe koje iskazuju homoseksualne znakove postaju potencijalne žrtve homofobnog nasilje. Iz navedenog se može zaključiti da su posljedice

heteronormativnosti homofobija, nasilje i strah kod osoba homoseksualne orijentacije (Kuhar i Švab, 2008). Homofobija se odnosi na iracionalni strah, mržnju, predrasude i diskriminaciju osoba homoseksualne orijentacije čija je jedna od osnovnih postavki da je homoseksualnost inferiorna, neprirodna i marginalna. Postoje tri tipa homofobije: institucionalna, interpersonalna i internalizirana homofobija. Institucionalna homofobija odnosi se na diskriminaciju na temelju homoseksualne orijentacije od strane vlade, poslovnog sektora, crkve i drugih institucija te se može vidjeti u zakonima, školskim programima, zdravstvu, itd. Interpersonalna homofobija odnosi se na predrasude i stereotipe te se temelji na osobnom uvjerenju da su homoseksualne osobe grešne, bolesne, nemoralne i inferiorne u odnosu na heteroseksualne. Homofobno nasilje je pojam koji obuhvaća verbalno, seksualno i fizičko nasilje uzrokovao nečijim homoseksualnim identitetom bilo da se pretpostavlja njegov/njezin homoseksualni identitet ili je poznat (Kuhar i Švab, 2008). Internalizirana homofobija je proces internalizacije negativnih stavova društva prema osobama homoseksualne orijentacije i razvoj negativnih osjećaja i stavova prema vlastitom identitetu. Već tijekom ranog djetinjstva osoba počinje usvajati negativne stavove o homoseksualnosti, što često dovodi do toga da se u adolescentskoj fazi razvije internalizirana homofobija što jako utječe na formiranje slike o sebi, izgradnju ličnosti, osjećaj samopouzdanja i vlastite vrijednosti. Suzbijanje internalizirane homofobije odvija se kroz samoosnaživanje te otvaranje i obznanjivanje svoje seksualne orijentacije. Na ovaj način dolazi do razvoja pozitivnih osobina, razvitka osjećaja samosvijesti i ponosa te se osoba osnažuje da u potpunosti prihvati svoj seksualni identitet (LORI, 2016). Uz iskazanu seksualnu stigmatu, koja se odnosi na isključivanje LGB osoba iz društva i određenih zajednica, korištenje anti-gej epiteta, direktnu diskriminaciju te nasilje, kao i internaliziranu homonegativnost odnosno homofobiju, Herek navodi i doživljaj seksualne stigme „koji se manifestira kroz neprekidno procjenjivanje socijalnih situacija kao potencijalnih situacija u kojima će se pojaviti stigma u obliku nasilja, diskriminacije ili neprikladnog ophođenja prema LGB pojedincima“ (Herek, 2007, prema Kamenov i dr., 2016: 44) što je povezano s Foucaultovim konceptom panoptikuma jer gej osobe prilagođavanjem svog ponašanja heteronormativnim pravilima, sami sebe nadziru i reproduciraju heteronormativnu moć. U tom kontekstu mogu se koristiti strategijama samopredstavljanja radi izbjegavanje etiketiranja, odnosno stigmatiziranja. Doživljaj seksualne stigme može potaknuti gej osobe da ograniče svoje ponašanje, npr. da izbjegavaju rodnu nekonformiranost, kao i na stigmatiziranje drugih što nadalje može dovesti do prikrivanja ili poricanja identiteta te socijalne izolacije (Herek, 2009, prema Kamenov i dr., 2016). Nakon što su izneseni

različiti oblici homofobije i njezinih posljedica na seksualni identitet osobe kojima heteroseksističko društvo nastoji zadržati pojedince u konsenzualnim obrascima identiteta, iznijet će se načini putem kojih ipak može doći afirmacije seksualnog identiteta što zatim vodi njegovom napretku u hijerarhiji identiteta.

3.3. *Outanje i podrška*

Naziv *outanje* je skraćena od fraze na engleskom jeziku *coming out of the closet* (hrv. izlazak iz ormara) te se odnosi na proces u kojem osoba razotkriva svoj identitet kao homoseksualni ili lezbijski, gej, transrodni, transeksualni, *queer* u krugu obitelji, prijatelja i/ili drugim ljudima (Boxer, Cook i Herdt, 1991, prema Kamenov i dr., 2016). Razotkrivanje seksualnog identiteta može biti samovoljno i samoinicijativno, kao i prisilno, od strane neke treće osobe ili okoline. Iako u hrvatskom jeziku postoje različiti prijevodi ove fraze, najčešće se koristi engleski izraz (Kamenov i dr., 2016), stoga će se tako imenovati i u okviru ovog istraživanja.

Uloga *outanja* u heteronormativnom društvu ključna je za osobe čiji seksualni identitet nije heteroseksualan jer ono vodi ka porastu samopouzdanja, produbljivanju odnosa, no ipak moguće su i negativne posljedice jer može dovesti do socijalnog odbacivanja, predrasuda i nasilja (Beals i Peplau, 2006, prema Kamenov i dr., 2016). Iznimno važan aspekt *outanja* jest potvrđivanje seksualnog identiteta osobe te njegova integracija (Herek, 1996, prema Kamenov i dr., 2016), kao i smanjenje sklonosti rizičnom ponašanju (Corrigan i Matthews, 2003, prema Kamenov i dr., 2016). Osobe koje nisu *out* pod stalnim su stresom zbog brige oko skrivanja te u svakodnevnim situacijama moraju biti stalno na oprezu (izbjegavati teme o privatnom životu, spominjanje partnera/ice, istospolne orijentacije i dr.). *Outanje* također ima utjecaj i na višem nivou jer potiče socijalnu okolinu na promjenu stavova prema seksualnim manjinama što je sukladno hipotezi kontakta po kojoj će doći do smanjenja predrasuda i nasilja prema manjinskoj skupini, ako „članovi većinske i manjinske skupine ulaze u česte interpersonalne interakcije jedni s drugima“ (Allport, 1954, prema Kamenov i dr., 2016: 53), uz zadovoljenje ostalih uvjeta (postojanje jednakosti statusa većinske i manjinske skupine, zajedničkog cilja te nepodržavanje diskriminacije manjinske skupine od strane vlasti) (Allport, 1954, prema Kamenov i dr., 2016). Herek i Capitanio (1996, prema Kamenov i dr., 2016) tvrde da je za smanjenje predrasuda i nasilja prema gej skupini dovoljan socijalni kontakt između heteroseksualne većine i gej manjine. Imajući u vidu pozitivne i negativne posljedice *outanja*, svaka ne-heteroseksualna osoba mora dobro procijeniti kada i

kome se može *outati*. Proces *outanja* nikada ne prestaje jer u svakoj novoj situaciji, pri svakom novom socijalnom kontaktu, ne-heteroseksualna osoba mora odlučiti hoće li s novim osobama podijeliti svoju seksualnu orijentaciju (Ford, 2003, prema Kamenov i dr., 2016).

Socijalna podrška odnosi se na brigu, pomoć i poštovanje koju osoba prima od drugih pojedinaca ili šire zajednice (Sarafino, 2002; Oršulić, 2011, prema Kamenov i dr., 2016), odnosno na pružanje psiholoških i materijalnih resursa pojedincu kojima se nastoji povećati njegova sposobnost suočavanja sa stresom (Cohen, 2004, prema Kamenov i dr., 2016). Oršulić (2011, prema Kamenov i dr., 2016) razlikuje formalnu (profesionalnu) i neformalnu koja se odnosi na podršku obitelji, prijatelja i drugih poznanika. Važnu ulogu ima podrška koju pružaju državne službe i impersonalni kontakti u životima pojedinaca jer stvaraju osjećaj zajedništva i spremnost drugih za pomoć (Kamenov i dr., 2016). Stigmatizirane osobe podršku traže prvenstveno kod osoba koje također imaju jednaku stigmiju ili kod osoba koje su upućene u život stigmatiziranih te se suosjećaju s njima (Goffman, 2009). Mnoga istraživanja o *outanju* pokazala su da je socijalna podrška jedan od najvažnijih faktora pozitivnog iskustva *outanja* (Guittar, 2011). No, odnos socijalne podrške i *outanja* može se definirati i kao međusobni utjecaj jer „osoba će biti sklonija *outanju* ako procjenjuje da ima dobru socijalnu podršku, a samo *outanje* uvjet je i vodi ka većoj socijalnoj podršci oko stresora vezanih za seksualnu orijentaciju pojedinca“ (Ford, 2003, prema Kamenov i dr., 2016: 65).

4. Društveni kontekst

Povijest seksualnih manjina karakteriziraju progoni i represije, iako je u današnje vrijeme došlo do napretka u smislu statusa i prava seksualnih manjina. Poslije Drugog svjetskog rata, u kojem su gej osobe „uz Židove i Rome bile jedna od najvećih žrtava njemačkih koncentracijskih logora“ (Mondimore, 2003, prema Vučković Juroš, 2015: 197), slijedi razdoblje jugoslavenskog komunističkog režima. Taj period također je obilježen progonima seksualnih manjina što obuhvaća sudske procese i zatvorske kazne, kao i kriminalizaciju homoseksualnosti u pedesetima (Vuletić, 2003, prema Vučković Juroš, 2015). U Hrvatskoj dolazi do demedikalizacije homoseksualnosti 1973. godine te dekriminalizacije 1977. godine (Hodžić i Bijelić, 2012). U razdoblju 1980.-ih i 1990.-ih kada u SAD-u dolazi do novih zahtjeva pokreta za građanska prava gej osoba koji su uključivali priznavanje jednakosti i punopravnu uključenost u sve institucije društva (D' Emilio, 2000, prema Vučković Juroš, 2015) te u određenim europskim zemljama do napretka u priznavanju prava

gej osoba (Waalwijk, 2001, prema Vučković Juroš, 2015), Hrvatska prolazi odcjepljenje od Jugoslavije i Domovinski rat. U tom razdoblju šire se nacionalističke i vjerske vrijednostima te dolazi do osnaživanja rodno tradicionalnih uloga što negativno utječe na situaciju seksualnih manjina i napredak u njihovim pravima u Hrvatskoj (Vuletić, 2004, Đurin, 2012, prema Vučković Juroš, 2015). Režim uspostavljen nakon neovisnosti Hrvatske, od početka devedesetih, a pod vodstvom predsjednika Tuđmana, smjestio je gej osobe u domenu nevidljivog što ukazuje na ignoriranje njihovog postojanja i njihovih prava te samim time tolerira se diskriminacija na temelju seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta. Uz izostanak reakcije na diskriminaciju i nasilje nad seksualnim manjinama (otkazi s poslova, otpusti iz vojske, napadi *skinheads* i drugih nasilnika), vlast i sama doprinosi takvom društvenom stanju kao na primjer čestim policijskim racijama na gej i lezbijske klubove te neformalna okupljališta (Vuletić, 2004, prema Vučković Juroš, 2015). Promjene dolaze pobjedom Socijaldemokratske partije (SDP) na izborima 2000. godine koja je podržala zahtjeve za zakonska i politička priznavanja prava seksualnih manjina (Juričić, 2011, prema Vučković Juroš, 2015). U razdoblju ovih promjena, 2002. prvi put se organizirala prva Povorka ponosa od strane organizacija *Kontra* i *Iskorak*, koju slijedi iduće godine i prvi festival *Queer Zagreb* (Juričić, 2011, prema Vučković Juroš, 2015). Kao kritični događaj može se navesti prva Povorka ponosa u Splitu 2011. godine koju je obilježilo veliko nasilje prema sudionicima povorke. Nadalje se Povorke ponosa u Zagrebu i Splitu održavaju bez incidenta te je također 2014. godine održana prva Povorka ponosa u Osijeku. Kao što je već spomenuto, s promjenom vlasti dolazi do promjena u hrvatskom zakonodavstvu i javnom diskursu koje su usmjerene na pitanja diskriminacije i prava seksualnih manjina. Od 2003. godine dolazi do zabrane diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije u mnogim nacionalnim zakonima čiji je krovni Zakon o suzbijanju diskriminacije donesen 2008. godine (Vučković Juroš, 2015). 2014. godine donesen je Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola kojim se omogućilo da osobe istog spola formalno registriraju svoje životno partnerstvo te imaju većinu prava kao i osobe u sklopljenom braku, no važna razlika je nemogućnost posvajanja djece te zabrana medicinske potpomognute oplodnje ženama koje žive u istospolnoj zajednici što znači da prava istospolnih parova nisu potpuno izjednačena s pravima heteroseksualnih parova. Također treba spomenuti referendum iz 2013. godine o ustavnoj definiciji braka kojim se izglasalo da se istospolne zajednice ne mogu nazivati brakom (Huić, Jugović i Kamenov, 2015).

U izvješčaju o stanju seksualnih i rodnih manjina u Republici Hrvatskoj izneseno je mnoštvo primjera diskriminacije gej osoba (Juras, 2009, prema Huić, Jugović i Kamenov, 2015). Unatoč diskriminatornoj situaciji u kojoj se nalaze gej osobe u Hrvatskoj, mali broj psiholoških i socioloških istraživanja se bavio tematikom homoseksualnosti, točnije u Hrvatskoj tek u zadnjih desetak godina, s porastom aktivizma, problemi ove seksualne manjine su istraživani. Najveće istraživanje provedeno u Hrvatskoj odnosi se na istraživanje (Milković, 2013) koje se bavi nasiljem, diskriminacijom i zločinom iz mržnje protiv LGBTQIQ osoba. Rezultati ovog istraživanja pokazali su da je čak 73,6% ispitanika doživjelo neki oblik nasilja zbog svoje seksualne orijentacije, spolnog/rodnog identiteta i/ ili rodnog izražavanja. Nadalje, Hodžić i Bijelić (2012) proveli su istraživanje mišljenja i stavova prema homoseksualnosti u srednjim školama u Zagrebu te su rezultati ukazali na prisutnost i rasprostranjenost stereotipa prema gej osobama. Najveća diskriminacija od strane profesora/ica i učenika/ica jest prema vidljivom i javnom izražavanju neheteronormativnih rodnih i seksualnih identiteta. Skoro trećina učenika izjavila je da je počinila verbalno ili fizičko nasilje prema nekoj osobi zbog njihove navodne seksualne orijentacije. Sukladno spomenutim rezultatima, podaci dobiveni Europskom studijom vrijednosti (EVS) i Europskom socijalnom studijom (ESS) iz 2008. godine smjestili su Hrvatsku među najhomofobnije zemlje Europe (Takács i Szalma, 2013, prema Huić, Jugović i Kamenov, 2015). Udruga LORI (2007) istražila je fenomen prihvaćanja pripadnica i pripadnika seksualnih i rodnih manjina u obitelji te se pokazalo kako 75% ispitanika smatra da je važno da njihova obitelj zna za njihovu seksualnu orijentaciju te da veliki postotak ispitanika pri pomisli na *outanje* u obitelji osjeća nervozu (86,4%), strah (73%), tjeskobu (72,8%) i nesigurnost (69,7%). Istraživanje Kavić i Urukalo (2013) pod naslovom *Iskorak u Hrvatskoj*, čiji su ispitanici bile osobe homoseksualne i biseksualne orijentacije, pokazalo je da je zadovoljstvo životom značajno povezano s kvalitetom odnosa koju sudionici/e trenutno imaju u obitelji te s boljim stavom oca prema homo/biseksualnosti. Također muškarci su doživjeli više straha te teže prihvatili svoju homo/biseksualnost od žena. Kao prve osobe pred kojima su se sudionici/e *outali/e* su prijatelji (63,1%), kolege u školi/na fakultetu/na poslu (14,6%), dok su se najrjeđe povjeravali očevima (2,2%) i stručnim osobama (1,6%). U najvećoj mjeri *outali* su se ispred prijatelja (68,9%), kolega u školi/na fakultetu/na poslu (40,8%) i majki (32,7%) te su se najrjeđe *outali* ispred stručnih osoba (14,8%) i očeva (18,2%), pri čemu su najpozitivnije reakcije doživjeli od prijatelja (59,5%), a najnegativnije od strane očeva (29,6%). Kao općenite razloge *outanja* sudionici/ice su naveli/e želju da mogu biti slobodni/e,

ono što uistinu jesu, da ne moraju voditi dvostruke živote te da mogu biti bliži/e prijateljima i članovima obitelji, kao i da mogu opušteno pričati o svojim partnericama, odnosno partnerima.

Iz navedenih istraživanja jasno je da gej osobe u Hrvatskoj odrastaju u homofobnom društvu, iako postoje određene zakoni koji im omogućavaju da uživaju neka prava. U ovom istraživanju korišten je kvalitativni pristup kako bi se pokušalo razumjeti iskustvo *outanja* gej muškaraca te značenja koja vežu uz njega u ovakvom kontekstu, kao i njihov odnos spram hrvatskog društva. Također, važno je napomenuti da dosadašnja istraživanja uglavnom su kvantitativnog karaktera usmjerena na iskustvo diskriminacije u društvu ili na stavove javnosti o gej osobama, stoga su kvalitativna istraživanja nužna kako bi mogli razumjeti iskustvo i probleme s kojima se suočavaju gej muškarci kao diskriminirana skupina u heteroseksističkom društvu.

5. Istraživačka pitanja

1. Opisati iskustvo *outanja* gej muškaraca u krugu obitelji, prijatelja te na poslu ili fakultetu.
2. Utvrditi razinu podrške ili odbijanja koje su gej muškarci doživjeli nakon *outanja*.
3. Opisati posljedice *outanja* na svakodnevni život i identitet gej muškarca.
4. Razumjeti odnos hrvatskog društva spram gej osoba.

6. Metoda i uzorak

Istraživanje za potrebe pisanja ovog diplomskog rada provedeno je kvalitativnom metodom polustrukturiranog intervjua na mlađim visokoobrazovanim muškarcima homoseksualne orijentacije koji trenutno žive u urbanim sredinama. Jedan od kriterija za sugovornike je bio da imaju do trideset godina kako bi se moglo istražiti iskustvo *outanja* mlađih gej muškaraca čije se iskustvo razlikuje od starijih gej muškaraca koji su odrastali u razdoblju kada je homoseksualnost bila društveno nevidljiva i javno osuđivana (Huić , Jelić i Kamenov, 2016). Nadalje, drugi kriterij predstavlja visokoobrazovanost sugovornika, s obzirom da se viši stupanj obrazovanja povezuje s pozitivnijim stavovima prema osobama

homoseksualne orijentacije (Kozjak Mikić i Petković, 2015; Patrick i dr., 2013), pretpostavlja se kako je prihvaćanje svog seksualnog identiteta i sam proces *outanja* povezan sa stupnjem obrazovanja sugovornika. Posljednji kriterij za sugovornike jest boravište u urbanim sredinama jer više istraživanja ukazuje na to da su negativniji stavovi prema osobama homoseksualne orijentacije povezani sa životom u manjim sredinama (Marsiglio, 1993, prema Kozjak Mikić i Petković, 2015; Štulhofer i Rimac, 2009), stoga se smatra važnim čimbenikom i veličina boravišta. Navedeni kriteriji za sugovornike predstavljaju neke od čimbenika koji utječu na percepciju i stavove prema osobama homoseksualne orijentacije, odnosno u ovom slučaju o vlastitoj manjinskoj skupini, stoga se pretpostavlja da će iskustvo *outanja* i prihvaćanja svoje seksualne orijentacije i seksualnog identiteta, kao i stavovi prema hrvatskom društvu, biti drukčiji kod sugovornika koji ne pripadaju ovim kategorijama.

Kvalitativni pristup pokazao se primjerenim za ovu temu zbog potrebe da se dođe do dubljeg uvida u čimbenike koji utječu na proces *outanja* te iskustvo i posljedice *outanja* na svakodnevni život i identitet gej muškaraca, kao i njihovih osobnih stavova i osjećaja. Odabrana kvalitativna metoda polustrukturiranog intervjua pokazala se kao prikladnom budući da je karakteriziraju sve navedene karakteristike kvalitativnih metoda te u isto vrijeme istraživaču omogućuje da redosljed pitanja prilagodi tijekom razgovora uz mogućnost postavljanja dodatnih potpitanja što je veoma važno s obzirom na specifičnost i osjetljivost teme ovoga rada. Uz navedeno, definiranje fiksnih glavnih pitanja omogućava lakše strukturiranje i daljnju analizu podataka.

Provedbi istraživanja prethodila je izrada protokola za intervjue u kojem su pitanja grupirana u tri dijela. Prva grupa pitanja odnosi se na samoimenovanje, otkrivanje vlastitog seksualnog identiteta i opis okoline te njihov utjecaj na vlastitu sliku sebe. Sljedeći set pitanja traži odgovore o procesu promišljanja o *outanju*, pozitivnim i negativnim čimbenicima *outanja*, iskustvu prvog *outanja*, kao i ostalih *outanja* u krugu obitelji, prijatelja i kolega. Nadalje, treća skupina pitanja odnosi se na razinu i značenje podrške, kao i pružanje podrške drugim gej osobama. Kroz četvrti set pitanja traže se odgovori na značenje i utjecaj *outanja* na samopercepciju i svakodnevnice. Zadnja grupa pitanja želi ispitati stavove o odnosu hrvatskog društva, javnosti i medija prema gej osobama te o LGBT² aktivizmu. Na samom

²U ovom istraživačkom radu koristit će se skraćenica LGBT (lezbijski, gej, biseksualni i transrodni) pri imenovanju suvremenih pokreta, kolektiviteta, identiteta i studija, s obzirom da se ovaj akronim pokazao najzastupljeniji u relevantnoj hrvatskoj znanstvenoj literaturi.

kraju postavljeno je pitanje kojim se traže prijedlozi za olakšavanje procesa *outanja* gej osobama.

Prije same provedbe intervjua, u svrhu zadovoljavanja etičkih standarda, sugovornici su potpisali dobrovoljni pristanak na intervju te su bili upoznati s glavnim ciljem istraživanja, s pravom da mogu odustati u bilo kojem trenutku, kao i da će njihov identitet biti u potpunosti zaštićen, odnosno da će sugovornici u transkriptima i radu biti u potpunosti anonimizirani, te da, ukoliko žele, mogu dobiti uvid u rezultate istraživanja. Intervjui su trajali od 37 minuta do 106 minuta te su se provodili po unaprijed definiranoj listi pitanja koja su se postavljala različitim redoslijedom s obzirom na smjer i tijek razgovora, pri čemu su se također postavljala dodatna potpitanja ukoliko je bilo potrebe za njima.

Procesom kodiranja proizašlo je pet glavnih tema: razdoblje prije *outanja*, čimbenici *outanja*, značenje i iskustvo *outanja*, *outanje* i podrška, hrvatsko društvo. Tema razdoblje prije *outanja* uključuje dvije kategorije: spoznaja o nepripadanju heteronormativu i internalizirana homofobija. Tema čimbenici *outanja* sastoji se od dvije potkategorije: pozitivni (promjena sredine, vidljivost LGBT zajednice, javne ličnosti i likovi te umreženost s drugim gej osobama) i negativni čimbenici (mediji, homofobija u LGBT zajednici, strah od posljedica *outanja*). Nadalje, tema značenje i iskustvo *outanja* podijeljena je u više kategorija: značenje *outanja* na individualnoj te društvenoj razini, iskustvo prvog *outanja* te u krugu obitelji, prijatelja i kolega. U temi *outanje* i podrška izdvojile su se potkategorije značenje podrške te razina podrške u krugu obitelji, prijatelja i kolega, dok tema hrvatsko društvo obuhvaća tri kategorije: hrvatsko društvo i mediji, hrvatska javnost te hrvatski LGBT aktivizam.

7. Iskustvo *outanja* gej muškaraca

7.1. Razdoblje prije outanja

Kao uvodno poglavlje u raspravu i rezultate istraživanja o *outanju*, u svrhu kontekstualiziranja i boljeg razumijevanja, obradit će se odgovori sugovornika koji se odnose na razdoblje njihovih života prije *outanja*.

Razdoblje prije *outanja* definirano je spoznajom o nepripadanju heteronormativnoj matrici koja se, kod većine sugovornika, javila već u ranom djetinjstvu. Sugovornici su postali svjesni odstupanja od norme zbog rodne nekonformiranosti te privlačnosti prema muškarcima, no tada nisu bili svjesni da pripadaju određenoj manjini. Svoju rodnu

nekonformiranost definirali su kao feminiziranost, sklonost druženju sa djevojčicama i „tipičnim“ ženskim aktivnostima. Iz navedenog može se zaključiti kako se sugovornici nisu uklapali u heteronormativne obrasce roda i seksualne žudnje koji su im nametnuti njihovim muškim spolom pripisanim rođenjem.

Damir (19): *Mislim kad si mlađi onda nekako svatiš da si drukčiji, ali ne možeš to sebi objasniti, nije to toliko to, pogotovo u Hrvatskoj, dostupno, takve informacije djeci. Tako da bi reka da san baš sazna da postoji taj termin gej, možda u nekom petom razredu osnovne škole.*

Luka (29): *Skužio sam sam po sebi, po svom ponašanju, nekakve feminiziranosti i sklonosti druženja. Više sam bio sa djevojčicama, nego sa dječacima i aktivnostima koje su me veselile i koje me nisu veselile da odstupam od neke srednje vrijednosti za dečke, to sam bio svjestan.*

S obzirom da heteroseksistička matrica, ujedno s hegemonijskim maskulinitetom, legitimira jedino kombinaciju muškog spola i roda te heteroseksualne orijentacije, svako odskakanje od te norme, u ovom slučaju u vidu rodnog izražavanja, nailazi na snažnu negativnu reakciju okoline koja reproducira tu normu, stoga su neki od sugovornika bili žrtve verbalnog i/ili fizičkog nasilja od strane vršnjaka. Spomenuto nasilje nije začuđujuće, ako se osvrnemo na rezultate istraživanja o stavovima, poznavanju problematike i obrascima ponašanja mladića (CARE I ICRW, 2009, prema Bijelić i Hodžić, 2012) koji pokazuju visoku razinu homofobije prisutnu u društvu, pa tako je 39% ispitanih mladića sudjelovalo u verbalnom nasilju ili prijetnjama nekome za koga su mislili da je homoseksualne orijentacije ili previše feminiziran, 19% je sudjelovalo u udaranju i prebijanju takve osobe, dok se 95% slaže s izjavom „Gadi mi se kada vidim muškarca koji se ponaša kao žena“.

Petar (28): *...moj problem u osnovnoj školi do srednje škole, znači zbog nastupa, zbog feminiziranost, sve do negdje sedmog razreda, san ja proživljava zlostavljanja uglavnom verbalna, a nekad i fizička ono na dnevnoj bazi. Ali ja nisam zna da je to zbog toga sta sam ja gej, meni se to dogodilo tek u pubertetu kad sam ja počea imat nekakve emocije fizičke privlačnosti.*

Ante (26): *... meni su uvik govorili ti si previše feminiziran, (pauza) bilo je svakakvih uvreda onako na ulici, ono, šta masu ljudi doživljava i onda te to zbunjuje, mislim boli ali i zbunjuje...*

Zanimljiv je slučaj Borne koji je tijekom procesa razvoja svog seksualnog identiteta i suočavanja s homofobnom okolinom, s jasnom namjerom kršio rodne stereotipe, odbacujući svoj maskulini identitet. Upravo ta njegova namjerna igra s vezom između spola, roda i seksualne orijentacije, izazvala je još veće homofobno nasilje, nego u slučaju kada se na temelju govora tijela sumnjalo u nečiju orijentaciju.

Borna (26): *...di san ima jednu fazu u kojoj sam se malo oblačija i ponaša malo glasnije tako reć zato šta je to sve bija jedan oblik tog mog dišpeta, tog revolta. I onda je bilo sasvim očito ne samo da sam gej, nego da sam ne znam. Nisam samo bija gej osoba, nego sam bija vrlo glasno, vidljivo gej. (...) Ono iman san neku ono emo frizuru ekstremnu sa pun kurac ono laka i gela i izvodija pizdarije s njom, oblačija se u ekstremno šarene odjevne predmete, nekad su uključivali ženske odjevne predmete čisto ka opet provokacija. (...) Najgora situacija kad me ono nekih pet likova toliko izvozalo. Ganjali su me po plaži, trča san okolo ovo ono i onda su me nakraju uvatili, bilo je ono malo su me ka tukli, onda san osta bez patika i onda san iša bos doma u šest ujutro...*

Nakon što su sugovornici spoznali da se njihova seksualna orijentacija ne uklapa u heteroseksualnu matricu te ne zadovoljava heteronormativnost, što se kod većine dogodilo tijekom razdoblja osnovne škole, razvili su negativnu sliku o sebi i seksualnoj manjini kojoj pripadaju, kao i o samom procesu *outanja*. Taj negativan utjecaj heteronormativne okoline najočitiji je kod sugovornika koji dolaze iz manjih mjesta koje karakteriziraju krute rodne uloge i česti homofobni stavovi. Svi sugovornici istaknuli su nevidljivost seksualnih manjina i manjak informacija o LGBT tematici te u nijednoj obitelji sugovornika ta tema nije bila zastupljena, u slučaju kada bi se spomenula, okolina bi reagirala homofobno. Nadalje, kod sugovornika čiji roditelji nisu imali homofobne stavove, utjecaj šire okoline i dalje je rezultirao negativnom samopercepcijom i sprječavao proces samoprihvatanja što je rezultiralo internaliziranom homofobijom. Istraživanje Perrin Wallqvist i Lindblom (2015) pokazalo je da heteronormativna očekivanja u školi i općenito u društvu doprinose osjećaju alijenacije gej osoba te da je važan čimbenik pri tome manjak informacija i nevidljivost drugih gej osoba u manjim mjestima. Navedena obilježja okoline pokazuju da društvo nije potvrđivalo seksualni identitet sugovornika što je izazvalo snažne negativne emocije kod njih te nakraju dovelo do internalizirane homofobije.

Ante (26): *Dakle, ja dolazim iz jedne jako male sredine koja je poprilično zatvorena, konzervativna, jako tradicionalna, gdje zapravo, gej... ne samo gej ljudi, dakle, bilo ko iz LGBT skupine, svi ti ljudi su bili nevidljivi, nisu postojali. Dakle to je nešto o čemu se si samo slušao tuđe stavove o tome i nikoga nisi mogao upoznat da neko kaže svoju priču i svoje iskustvo i u mojoj obitelji, zapravo, nije bilo, u užoj obitelji, dakle majka, otac, brat, nije bilo homofobnih stavova, prihvaćalo se to i nije baš bila česta tema, ali kad bi bila, tu nije bilo nekakvih problematičnih stavova. Što se tiče primjerice mojih prijatelja ili slično tu je bilo izrazite homofobije, otvorene, gdje su doslovce bili komentari da takve ljude treba ubiti i slično. A što se tiče ovako moje šire familije tu je isto bilo dosta, dosta homofobije što je zapravo mene i nekako priječilo da je uopće razmišljam o tome.*

Luka (29): *...ta tema nije bila uopće zastupljena. Jedino šta se sjećam kada bi se možda to dotaklo je bilo u njihovom društvu recimo sa više prijatelja di se o tome pričalo jako posprdno. Baš je bio posprdni i ono usputni neki, kad bi se to spomenilo onda bi bilo baš ono posprdno i ono irelevantno i ono to se ne događa tu, to se događa negdje drugdje.*

Internalizirana homofobija očitovala se na način da su sugovornici ili odbijali promišljati o svojoj orijentaciji ili su nijekali svoju seksualnu orijentaciju kroz identifikaciju kao biseksualne ili heteroseksualne osobe što je sukladno rezultatima istraživanja Perrin Wallquist i Lindblom (2015) koji pokazuju da su njihovi sugovornici/e također nastojali/e ispuniti heteronormativna očekivanja, težeći vezama sa suprotnim spolom ili su pribjegavali/e strategiji da uopće ne razmišljaju o svojoj seksualnoj orijentaciji. U ovom kontekst biseksualnost može se definirati kao tranzicijski identitet jer identificirajući se kao biseksualci/ke, sugovornici/e se i dalje se dijelom vežu uz heteroseksualnosti kako bi im ostala otvorena mogućnost pripadnosti privilegiranoj većini (Guittar, 2011). Uz spomenuto, internalizirana homofobija manifestirala se kroz percepciju sebe kao „nenormalnog“ što je posebno naglasio Petar. Upravo taj epitet „nenormalan“ ukazuje na smještanje homoseksualnost na marginu anomalnog, dok se heteroseksualnost definira kao „prirodna“ te biva potvrđena kao seksualni identitet (Brković, 2007). Opisana okolina pokazuje da je društvo odbacivalo njihov seksualni identitet te ih nastojalo usmjeriti ka heteroseksualnoj orijentaciji, stoga se javila težnja ka identifikacija kao heteroseksualne osobe kako bi se izbjegao osjećaj srama (Trako Poljak, 2013) što je sukladno tezi da može doći do pojave

srama kod osobe koja smatra da je ona odgovorna za nepotvrđivanje identiteta i ponukati je na promjenu ponašanja (Burke i Stets, 1999, prema Stets i Trettevik, 2014). Iz navedenog se može iščitati veliki utjecaj biopolitike na seksualni identitet osobe jer iskustva sugovornika upućuju na tvrdnju da su identiteti proizvodi diskurzivne mreže moći (Župan, 2009).

Luka (29): *Pa samo sam sam sa sobom odlučio nešto u stilu da ću imat djevojku pod svaku cijenu, neko vrijeme mi je to bila mantra. Onda mi je neko vrijeme bila da ću se identificirat kao biseksualan i kao to je totalno okej i nakon toga, kad je jednostavno prošlo godinu-dvije tak tih nekakvih previranja, onda sam se jednostavno i sam sa sobom pomirio.*

Ante (26): *Ja kao da sam odlučio samo prihvaćat takav stav, prihvaćat stav da ja ne mogu ili ne želim biti gej u takvoj sredini gdje gdje je to nevidljivo. I ja sam samo odlučio ne znam, nisam bia spreman na borbu s tim, amo to tako reć, stvarno se nisam, nisam tada bio spreman boriti se uopće protiv toga, pogotovo kad ne znam nikoga i nisam zna ko bi mi u tome bio podrška i slično. I zato je bilo lakše ne razmišljat o tome. Jednostavno to sve potisnit jako jako duboko i uopće ne razmišljat o svojoj seksualnoj orijentaciji, o svom identitetu i slično.*

Petar (28): *...sićam se da, sam često razmišlja da li postoje neki načini da se ja promijenim i (pauza) da i ono da li postoji načini da se ja promijenim da se to nekako izbriše, da ja postajem normalan. Taj dio s normalnosti mi se možda najviše urezao u sjećanje jer mi je bilo jasno da sam ja uvjetno rečeno nenormalan i da u svojoj sredini u kojoj se nalazim nikad ne mogu bit normalan. Mogu jedino postić to da ljudi koji me vole prihvaćaju moju nenormalanost, al meni je trebalo dugo dugo godina da ja sebe prestanem označavat kao nenormalnog. To je stvarno trajalo jer od samog početka svi mojih osjećaji prema osoba muškog spola meni su bili nenormalni. Bilo mi je jasno da ih ja ne mogu kontrolirat, ali su svaki put kad bi se pojavili bi uključivali i ogroman sram.*

7.2. Čimbenici outanja

Većina sugovornika navodi promjenu okoline kao ključni čimbenik koji ih je potaknuo na promišljanje o outanju te na čin outanja. Promjena okoline može se odnositi na promjenu boravišta iz manjeg mjesta u veći grad ili promjenu okoline zbog upisa u srednju školu ili na fakultet. Također neki/e sugovornici/ce istraživanja Perrin Wallquist i Lindblom (2015)

odlučili/e su se na selidbu u veće gradove zbog više razine prihvaćanja i otvorenost prema homoseksualnosti što je sukladno rezultatu istraživanja Štulhofera i Rimca (2009) koji pokazuje da proces urbanizacije značajno povećava toleranciju i prihvaćanje homoseksualnosti. Sugovornici doživljaju promjenu okoline kao „novi početak“ te kao mogućnost izgradnje nove slike o sebi. U nadi da će nova okolina pozitivnije reagirati na njihovi seksualni identitet te na neki način potvrditi ga, sugovornici počinju promišljati o *outanju*.

Damir (19): *Pa vjerovatno šta ću sad doć u neku novu sredinu di će bit više različitih ljudi, više različitih stajališta i bila bi veća vjerojatnost da me netko prihvati. Sad tu mogu napokon započet nešto novo amo reć tako. Mogu se nekako opet upoznat totalno slobodno.*

Luka (29): *Mislim da je sa tom idućom fazom faksa novi, novi set odgovornosti, novi set života i novi ljudi, prijateljstva koja se grade, da je to zapravo utjecalo na nekoj podsvjesnoj razini da počnem više o tome razmišljat.*

Kod jednog sugovornika upravo je promjena okoline omogućila njegovo istraživanje i definiranje seksualnog identiteta jer je posljedica internalizirane homofobije bila potpuno suzbijanje misli o vlastitom seksualnom identitetu.

Ante (26): *Te prepreke su se počele micat. Mislim da zapravo nisu se stvarale nove, meni je to puno olakšalo, samim time što sam ja počeo razmišljat o tome i to mi je bilo najvažnije da ja sam sebe više ne kočim i ne potiskujem se. Dakle bilo mi je da ja krenem razmišljat o tome, da ja počnem shvaćat to, da se počnem tražit. A samim time onda je dolazilo i (pauza) dakle počeo sam, dakle spuštati, rušiti te zidove koje sam diza samo da drugi ljudi to ne bi vidili.*

Kao što je spomenuto u prijašnjem poglavlju s obzirom na nevidljivost seksualnih manjina te manjak informacija o LGBT tematici, pokazalo se da važan utjecaj na samoprihvaćanje kod sugovornika ima umreženost s drugim gej osobama i razmjena iskustva koja se najčešće odvijala na *online* platformi jer, kao što Goffman (2009) ističe, stigmatizirane osobe pokazuju tendenciju traženja podrške kod osoba koje imaju jednaku stigmiju poput nje, drugim riječima bitna stavka kod povjeravanja osobama koje su također seksualna manjina jest to što su one same doživjele i razumiju probleme vezane za seksualne orijentaciju s kojima se suočavaju seksualne manjine (Kamenov i dr., 2016). Također, iako većina

sugovornika negativno percipira medijske sadržaje koji se odnose na serije i filmove s gej likovima, o čemu će biti riječ kasnije u ovom poglavlju, kod Ante se može vidjeti da je sama prisutnost gej osoba u medijima pozitivno utjecala na njega, s obzirom na nevidljivost gej zajednice u njegovoj maloj sredini.

Ante (26):*Ja sam htio da mene, zapravo ljudi koje ja poznajem, potaknu da razmišljam o tome, al to se nekako meni nikad nije dogodilo, upravo zato jer nikad nisam poznao te ljude, ali ono šta mi je pomoglo su priče drugih ljudi koje bi našao na internetu ili čitao o njima ili gledao o njima, pa čak i kroz medije i kroz serije i filmove.*

Mislim da je važno da ljudi pričaju o takvim stvarima jer nekako gledam kao da mi svi sebi možemo pomoć kao nekakvi terapeuti. Sam razgovor sa bilo kime, netko neće možda razumjet, ali razumjet će dakle jer je svakog od nas strah toga. Nekome će se to dogoditi, nekome neće. Netko će imati loša iskustva, netko neće, ali svi smo, do te točke kad kažemo, u sličnom filmu. Bojimo se istih stvari, tako od odbacivanja i ne znam ni ja čega.

Važnost vidljivosti LGBT zajednice za *outanje* potvrđuje Luka koji je rođen i živi u velikom gradu cijeli svoj život u kojem je prisutna gej populacija u javnoj sferi. Povezanost s drugim gej osobama, kao i prisutnost LGBT zajednice, u kontekstu Strykerove teorije, krucijalna je jer potvrđuje seksualni identitet gej osoba koji bi inače u heteronormativnom društvu naišao samo na odbacivanje.

Luka (29):*Što sam sveukupno bio odrasliji, zreliji, konstituiraniji u svom umu i što sam više vidio da u mom gradu, oko mene da postoji veliki, širok krug ljudi i stvari koje se događaju, to su jednako jedna po jedna kockica mi je lagano davala snage da se izgradi taj stav.*

Prisutnost javnih osoba koje progovaraju o LGBT tematici ili koje su javno obznanile svoju seksualnu orijentaciju nije izravno utjecala na *outanje* sugovornika, no neki sugovornici uočavaju važnost njihove prisutnost u javnoj sferi jer mogu poslužiti kao poticaj na *outanje* što je u skladu sa Strykerovom teorijom, u smislu da potvrđuju identitet seksualnih manjina.

Luka (29): *... apsolutno mislim sam jako sretan i jako blessed što takve osobe uopće postoje zato što javne osobe gdje god bile, u kakvogod liberalnoj ili neliberalnoj*

zemlji, ili kakogod liberalnom ili neliberalnom poslovnom okruženju, umjetničkom, sportskom, bez obzira na to je definitivno je svima podjednako teško tako nešto napraviti, pa je masivni respect.

Ante (26)*... primjerice kada gledam ovako dosta snažne pop dive, zapravo imaju jak utjecaj na to (outanje) jer... ja to gledam kao jednu veliku ranjivost i outanje i sve onako, ti se sada moraš otvoriti nekome i moraš to pustiti van, postaješ vidljiv. Kad gledan tako, amo reći, pop dive, kad smo već o tome krenili pričati, imam taj neki osjećaj onako kao nije me strah, mogu, mogu bilo šta, mogu se nositi sa bilo čim, mogu podnijeti sve šta mi dolazi.*

Borna ističe ulogu gej javnih ličnosti ili likova čija primarna karakteristika nije njihova seksualna orijentacija jer u njima vidi mogućnost da sam ne bude sveden na samo taj aspekt svoje ličnosti što naglašava više puta tokom intervjua. Kod stigmatiziranih osoba, upravo se događa to da se osoba zbog određene značajke izdvaja te se zanemaruju ostale njene karakteristike što vodi diskriminaciji osobe i smanjenju njenih mogućnosti u životu (Goffman, 2009). Homofobija se odnosi i na slučaj kada osobu koja je gej muškarac posmatramo isključivo na osnovu njegove seksualne orijentacije, a ne kao cjelovitu ličnost (Hasanagić, Dekić i Vasić, 2014), stoga se u ovom slučaju ne radi o internaliziranoj homofobiji u smislu prikrivanja svoje seksualne orijentacije, već osnaživanju kroz primjere koji su prevladali taj oblik homofobije.

Borna (26)*:... većinom bi to bili neki znanstvenici ili umjetnici, glazbenici koji su svima poznati, a opet malo ljudi za njih zna da su bili gej, ne moraju nužno biti gej, da su bili bi, tipa u glazbi Čajkovski. (...)...tu je čak bilo i nekih ono legendarnih ličnosti ili književnih likova koji niti ne postoje ili se ne zna jesu li postojali, tipa Gilgameš i oni njegov Enkidu, ono neman pojma. Kad sam za to otkriva, to mi je bilo ono wow ili kad sam otkriva da je Aleksandar Veliki bija ono u ozbiljnoj vezi sa svojim glavnim vojskovođom to mi je ono davalo inspiraciju, davalo mi je poticaj da razmišljam o sebi da i ja imam isto potencijala za nešto veliko u životu, iako mi se činilo tada u životu da će mi se sve svest na maltretiranje od sredine, da mi jednostavno sredina neće dozvoliti da se razvijam, ali onda sam iz takvih persona crpija snagu jer to je bija jedan težak period.*

Nakon iznesenih čimbenika koji su pozitivno utjecali na promišljanje o *outanju* te samo *outanje* sugovornika, u ovom dijelu poglavlja obradit će se čimbenici koji su imali negativan utjecaj.

Sugovornici su ukazali da mediji imaju negativan utjecaj na proces *outanja* kroz više primjera. Kao jedan od problema medija naveli su manjak informacija o LGBT tematici te da ukoliko tematiziraju gej osobe i likove, onda su oni prikazani na izrazito stereotipan način. Također sam čin *outanja* roditeljima se predstavlja kao dramatična epizoda s fatalnim posljedicama.

Borna (26): *... jer ka šta san i ja kad san bija pun kurac mlađi mislija da će to bit puno veća drama, nego šta je nakraju ispalo, tako sigurno ima ljudi koji se boje svoje matere i oca, boje se svojih prijatelja, boje se svih oko sebe, a zapravo bez razloga, zato šta su utuvili sebi u glavu ili zato šta su društvo i mediji im utuvili u glavu da to mora bit drama.*

Petar (28): *Ne mogu se siti nikako da me baš potaka na outanje, dapače svih gej likova bilo s naše scene ili sa strane se sjećam u kontekstu ljudi koji su mi izazivali odbojnost. Znači sjećam Mime Simić. Sjećam se Viktora Zahtile koji je u prvom Prideu bio, u crvenim gaćicama, gol. Sićam se svih likova iz serija ikad i svi su mi predstavljali verziju muškog homoseksualca koja meni bila isuse bože, ovo je sve isto, svi su klaunovi. I svi izgledaju nenormalno, svi izgledaju poremećno, svi izgledaju bolesno, svi pridjevi koji su se meni tada javljali u glavi koje si moga skupit iz okoline i načina na koji bi sama okolina reagirala na njih. Tako da svi ti likovi mene nisu potakli na outanje, dapače, potakli su me na to da još više sebe označim nenormalnim i da još više budem zabrinut oko budućnosti jer su mi se počela postavljat pitanja okej da l' to znači da ću ja odrastanjem postat ko oni ili ja mogu bit nešto drugo, i ako mogu bit nešto drugo je l' to uopće moguće.*

Navedeni primjeri pokazuju da je heteronormativnom sustavu potrebna Drugost kako bi legitimirao privilegiranost heteroseksualne orijentacije što u ovom slučaju čini na način da kroz medije gej osobe označava kao anomalne, naspram „normalnoj“ heteroseksualnosti. Stereotipan prikaz gej javnih osoba i likova kod Petra je produbio njegovu internaliziranu homofobiju na način da je sebe još više doživljavao kao „nenormalnog“. S obzirom da većina mladih informacije o seksualnosti dobiva putem medija (63,2 %), zabrinjavajuće je da mediji,

u svrhu profita, podupiru, osnažuju i reproduciraju heteroseksističke stereotipe koji štete gej zajednici (Hodžić i Bijelić, 2012). U daljnjim poglavljima detaljnije će se obraditi stavovi sugovornika o odnosu hrvatskih medija i gej osoba te potkrijepiti s relevantnom literaturom.

Uz spomenuti pozitivni utjecaj umrežavanja s drugim gej osobama na *online* platformi, dvojica sugovornika ukazala su na njegove negativne aspekte kao što su prisutnost homofobije, nerazumijevanje specifičnosti situacije pojedine gej osobe i svođenja *online* platforme na prostor za pronalaženje seksualnog partnera.

Ante (26): *Pogotovo preko foruma gay.hr. tu sam pronašao dosta ljudi jer na takvim, problem je to što, na takvim forumima ili aplikacijama ili bilo čemu postoji puno muškarac koji traže samo jednu stvar a to je seks. I onda je teško zapravo nać nekoga s kim ti možeš razgovarat, i to su obično stariji gej muškarci.*

Petar (28): *... imaš gomilu momaka koji su užasno homofobni, koji nisu uopće svjesni na koji način siju mržnju okolo i koji nisu nikakav izvor podrške mladim dečkima jer mi se znalo dogoditi da pročitam nekakvu priču od nekog iz srednje škole outa sam se roditeljima ovo ono i oni mu kažu skupi torbe i otiđi ća. (...) Ali upravo si mu napravio veliki problem jer kad ti njemu kažeš to, ti to nisi reka kao savjet nego kad to kažeš jednoj takvo zatvorenoj zajednici to ne postaje savjet, nego to postoje standard koji se od tebe očekuje i to je ono što je najgore u gej zajednici. I to mislim u većini gej zajednica slično, pogotovo u zemljama uvjetno rečeno nerazvijene koje gej aktivizam moraju onako po zakrpama gradit, je to što na kraju iz društva, iz kolektivne zajednice u kojoj se nalaziš, u kojoj ne možeš doć do standarda koji su stavljeni pred tebe, dođeš u gej zajednicu i shvaćaš da postoje opet novi standardi koji su definirani upravo u odnosu na društvo u kojem jesi prema normama koje te okružuju gdje ne možeš ni njih postić, tako da mislim da je to grozno. Jer nakon toga nemaš više di ić, to su za tebe svi maksimalno iskorišteni prostori.*

Kao posljedica djelovanja heteronormativnosti kroz opisanu okolinu i društvenu atmosferu, kod sugovornika se pojavio strah od posljedica *outanja*. Sugovornici su naveli strah od odbacivanja i nerazumijevanja, strah od nasilja i diskriminacije, strah od razočaranja roditelja te od svođenja njihove ličnosti isključivo na seksualnu orijentaciju, kao i problem financijske ovisnosti o roditeljima što je uglavnom sukladno rezultatima provedenih

istraživanja (D'Augelli, Grossman i Starks, 2005, Kuismanen, 2011, Reingardé, 2010, prema Kamenov i dr., 2016).

Borna (26): ... bilo me je ka strah kad sam zapravo shvatija da se radi o diskriminiranoj skupini ljudi da će mi život bit ono teži na sto ono mogućih načina.

Luka (29): Tak' da mislim da je primarna kočnica bila da ću bit odbijen od roditelja ili naići na nekakvo potpuno nerazumijevanje ili potpuno neprihvatanje koje nisam zaslužio. To definitivno, mislim da je to prva i zadnja stvar.

7.3. Značenje i iskustvo outanja

Ako se *outanju* pristupi kao činu razgovora u kojem drugoj osobi otkrivamo svoju seksualnu orijentaciju, onda se može govoriti o dva aspekta *outanja*, odnosno o značenju koje *outanje* ima na individualnoj i društvenoj razini.

7.3.1. Značenje outanja na individualnoj razini

Outanju ne mora nužno prethoditi proces samoprihvatanja i samoidentifikacije, već ono može biti njegovo sredstvo jer kroz artikulaciju svoje seksualne orijentacije dolazi do odbacivanja stigme, odnosno internalizirane homofobije. Borna navodi kako ga je upravo trenutak *outanja* na kojeg je bio prisiljen zbog sumnje u njegovu seksualnu orijentaciju od strane prijateljice, ponukao da se identificira kao gej muškarac, dok je Petar putem *outanja* nastojao definirati svoju seksualnu orijentaciju.

Borna (26): ... dok me nije tadašnja najbolja prijateljica samo ono otriznila kad je, ono usrid nekog razgovora o totalnoj desetoj temi, samo rekla nešto tipa okej, ali očeš li ti meni reć kad ćeš ti više ka počet više ono jednostavno prihvaćat da si gej. I ja sam samo u tom momentu osta... Iz raznih razloga u tom kontekstu i u tom momentu to me baš bilo iznenadilo od nje i onda san... To je baš bia prekretnan moment i baš od tog trenutka nadalje sam jednostavno sam ono bia okej s tim.

Petar (28): Sićan se da nisan očekiva nikakav negativni ishod i nije mi to bilo u smislu kao outanje ajde molim te moram ti se outat da si olakšam, nego je to više bilo outanje u smislu okej reći ću ti što ja osjećam, pa kroz to ću možda i do kraja ja skužiti jesam li ja stvarno gej, to je nekako išlo u tom smjeru.

Trenutak artikulacije svoje seksualne orijentacije po prvi put, kod Damira, predstavlja jako stresan trenutak, unatoč tomu što je proces samoidentifikacije kao gej muškarca završio, što ukazuje na moguću važnost artikulacije seksualne orijentacije za daljnje prihvaćanje homoseksualnog identiteta.

Damir (19): *Pa sili smo na gat i ja san cilo vrime ono, baš je ona primjetila da san cili nekako nervozan i to. I ja san cilu večer pokušao to nekako privaliti priko svojih usta, iako san zna da će bit sve okej, ali eto to je valjda taj neki strah, valjda je to prvi put da san reka naglas. Ja san njoj reka, kao ono tresen se cili, ja govorin moran ti nešto priznat, ali ja ne volim žene, ja san gej...*

Nadalje, specifična situacija kasnije se dogodila kod Petra koji je odrastao u malom mjestu, te mijenjao dvaput mjesto stanovanja tijekom srednjoškolskog obrazovanja, zatim treći put zbog studija. U novoj sredini on iznova proživljava posljedice internalizirane homofobije te potiskuje svoju seksualnu orijentaciju i identitet. S povratkom depresije i anksioznosti, on rješenje vidi u *outanja* stoga to čini na formalan način kroz artikulaciju svoje seksualnosti.

Petar (28): *Ono, jednostavno je to prošlo nekako u magli prilagođavanja na novu sredinu. Meni nije ni u jednom momentu palo napamet u jebote kad ćeš ljudima reć da sam gej, ono zaboravija sam da sam gej. Zaboravija, nisam, al ono. I onda tek kasnije nekako kad sam skužija da se vraćaju iste depresivne epizode teže, anksioznosti i da se to nekako sve provuklo s vremenom i da nikome nisam reka, a znam da svi znaju. Onda san skužija okej ono opet ista stvar, stvarno ne možemo ponavljat ovaj lanac i onda sam samo iša ej ja sam gej, ej ja sam gej, ej a znate već svi, al ja sam gej (smijeh).*

Sugovornici su istaknuli kao prvi osjećaj nakon čina *outanja* olakšanje, zatim su naveli osjećaj zadovoljstva, slobode i opuštenost te porast samopoštovanja. Također, kao bitnu stavku, navode smanjenje depresije i anksioznosti. Svi sugovornici smatraju da je *outanje* nužan korak za osobni razvoj, zdrav život, ljubavnu vezu te samoprihvaćanje, no treba imati na umu da je značenje *outanja* na individualnoj razini uvelike povezano s reakcijom i razinom podrške koje su osobe doživjele nakon *outanja* što će se obraditi u poglavlju *Outanje* i podrška.

Ante (26): *Meni je to primjerice puno pomoglo oko nekakvih mojih problema, mojih strahova. Ne znam, anksioznosti i ne znam ni ja čega. Jako mi je to pomoglo, tako da*

ja ne znam kako svaka osoba to doživljava, ali mislim da smo svi primorani na to i da to trebamo prihvatit.

Borna (26): *S jedne strane šta meni znači outanje, meni osobno znači slobodu, meni osobno bez izlaženja iz ormara nema života, ne bi bilo života. Ja da nisan izaša iz ormara, pretpostavljam da ja nikad ne bi moga razvit nikakve ozbiljne ambicije intelektualne, akademske, poslovne, nikakve. Ja ne bi moga razmišljat o tome šta ja želim radit u životu kad bi ima konstantnu jednu anksioznost oko toga da živim u laži.*

Damir (19): *...mislim da je to prvi korak pri nekakvom dostojanstvenom životu, pri nekakvom osjećaju zadovoljstva, ispunjenosti i tako to.*

Ante kroz intervju nekoliko puta ističe postojanje „mita o pravom trenutku“ koje često koči osobe pri outanja, no smatra da upravo iskustvo outanja potiče daljnja outanja poput „domino efekta“ što potvrđuje istraživanje Perrin Wallqvist i Lindblom (2015) u kojem su sugovornici/ce potvrdili/e da sa svakim outanjem novim ljudima, sam proces postaje lakši.

Ante (26): *...prvi put kad se outaš i kad se kreneš outat drugim ljudima zapravo je svaki put, ne želim reć da je možda sve lakše, ali zapravo jača je želja da to napraviš jer meni kad sam ja to napravio, otvorio mi se jedan potpuno novi svijet, ja sam bio toliko sritan zbog toga i odlučio sam, odlučio sam se zapravo, puno prije sam to htio reć majci. Nisan jer upravo zbog tog čekanja pravog trenutka. (...)...ja nisan zna kako to izvest jer nitko ti ne kaže koji je pravilan način, kako to napraviti. I glupo uopće razmišljat da postoji pravilan način. Ne postoji. Ne postoji nekako pravilo kako to napraviti, ali s vremenom bude lakše jer te sve manje, amo reć, trta.*

Unatoč mnogim pozitivnim posljedicama outanja na samoprihvatanje i samopoštovanje osobe, sugovornici su naveli neke negativne strane kao što je mogućnost verbalnog i fizičkog nasilja te nekontroliranog daljnjeg outanja od strane drugih osoba što može izazvati negativne emocije kod outane osobe.

Borna (26): *...prva osoba kojoj sam reka je jedna tadašnja moja prijateljica koja je bila ono totalno kriva osoba za povjerit se i onda je ona to razglasila okolo i onda je to bilo ono moje slučajno outanje u društvu. I u početku sam bila toliko bisan da je to ono nenormalno zato šta mi je to ono oteto, više nije bilo u mojoj kontroli. Osjeća sam se ono izdano i grozno...*

U srednjoj je to bilo malo problematično, to moje kao nesakrivanje, jer u srednjoj si još uvijek bija okružen sa ljudima ono sa brbanima, sa nekim malo ono zatucanijim ljudima od kojih nemoš pobić.

Damir (19):*Dosta ljudi iz srednje škole zna. Dobro zapravo se to dosta proširilo zbog jedne cure koja je to saznala za nas par iz srednje. Nisan bija jedini u svojoj generacija i onda je ona proširila dalje, ali nisan ima nikad nekakvih negativnih iskustava.*

Uz to što se na *outanje* može gledati kao razgovor s određenom osobom u određenoj situaciji, odnosno kao trenutak u vremenu, sugovornici doživljavaju *outanje* i kao proces koji se događa neprestano u svakodnevnim situacijama, s novim osobama, namjerno ili slučajno, kroz različite fizičke indikatore koji se povezuju s gej kulturom ili kroz kodne reprezentacije koje se temelje na rodnoj uniformiranosti (Guittar, 2011), kao i kroz spontani razgovor, stoga stigma gej muškaraca ima dvostruku perspektivu jer se može govoriti o poziciji diskreditiranog (osoba smatra da se njena različitost uočava na prvi pogled) i o stanju koje diskreditira (osoba smatra da njena različitost nije uočljiva) (Goffman, 2009).

Ante (26): *...ti se cijeli život zapravo moraš outat, svakoj novoj osobi s kojom imaš bilo kakav odnos i koja ne zna to za tebe.*

Pristupajući *outanju* kao procesu, Petar ističe aspekt slučajnosti koji se odnosi na nesvojevoljno *outanje* u određenim situacijama što može izazvati osjećaj anksioznosti.

Petar (28):*I outaš se svakodnevno, outaš se kad ne očekuješ, outaš se kad se ne želiš outaš, uvijek stalno, ako si vidljiv.*

S obzirom na rizik nenamjernog *outanja* te posljedica nasilja i diskriminacije koje ono nosi sa sobom, Petar ukazuje na svoj doživljaj stigme u poslovnoj sferi, gdje promišlja o nastavku rada u firmi u kojoj je okružen homofobnim stavovima kolega jer bi to značilo da bi morao izbjegavati svoju rodnu nekonformiranost i stalno biti na oprezu što je povezano sa razinom anksioznosti koju osoba doživljava na poslu (Griffith i Hebl, 2002, prema Guittar, 2011). Petrov doživljaj seksualne stigme je sukladan s podacima istraživanja EU LGBT studije (Vučković Juroš, 2014) koji pokazuje da skoro polovica hrvatskih ispitanika skriva svoj LGBT identitet na poslu, dok čak 79% skriva svoju seksualnu orijentaciju od šefa/ice ili šefova/ica. Navedeni podaci nisu začuđujući, ako se osvrnemo na rezultate istraživanja Pulsa

iz 2007. (Juras i dr., 2011, prema Vučković Juroš, 2014) u kojem je 49% ispitanika/ica izjavilo da homoseksualcima i biseksualcima treba zabraniti rad u javnim službama, dok 67% smatra da im treba zabraniti rad s djecom u obrazovnom sustavu.

Petar (28): ... jer to sad znači da bi to bilo godinu dvi malo skrivanja. Ne pretjerano, ali tipa da ja moram dolaziti na posao i svaki put kad se parkiram s autom, izlaziti iz auta i promišljati okej kakvu boršicu imam danas, oće li to nekome biti problem. Malo mi se ne da to, znaš ono. To su to neke sitnice kroz dan kad ti se ta bubica, njihova bubica, bubica shvaćanja različitosti kroz vizualne podjele, kad ti se ta bubica ulovi u mozak i kad počneš tako razmišljati, skužiš da jednostavno doslovno možeš ne izlaziti iz stana jer jednostavno ako je nekome potreban način da te označi kao pedera, to će i napraviti.

Kao što Petar spominje, korištenje raznih strategija kako bi osobe izbjegle biti etiketirane kao homoseksualne, može dovesti do ekstremnog i paranoidnog ograničavanja ponašanja što nosi često negativne psihološke posljedice (Herek, 2009, prema Kamenov i dr., 2016). Damir navodi posljedice koje mogu doći kroz doživljaj stigme te kontroliranje svog ponašanja:

Damir (19): ...mislim da je to nekako normalno da su homoseksualci, odnosno svi LGBT prije nego se počnu outati dosta zatvoreniji, dosta se trude sakriti možda u slučaju kad imaju neke mote, ka šta ja imam. Dosta se trude nekako to ono suprimirati. I to izaziva depresiju, anksioznost. Mislim dolaze ti svakakve sulude ideje na pamet, možda bi bilo lakše da me nema, ali to su te nekakve misli prije outanja.

7.3.2. Značenje outanja na društvenoj razini

Društveni aspekt outanja može se protumačiti kao stav o outanju kao aktivističkom činu, u smislu da se vlastitim primjerom outanja mogu mijenjati stavovi okoline što je i temeljna misao teorije o socijalnom kontaktu, kao i potaknuti druge osobe na outanje kroz sve veću vidljivost gej skupine što bi omogućilo potvrđivanje njihovog seksualnog identiteta. U kontekstu identitetske teorije, taj aktivistički aspekt outanja ukazuje na pomak od doživljaja sebe kao krivca za nepotvrđivanje identiteta ka okolini koja je odgovorna za njegovo odbacivanje što može potaknuti osobe da teže promjeni homofobne okoline (Stets i Trettevik, 2014).

Damir (19):*Pa moj najbolji prijatelj, od osnovne škole, u biti tek smo najbolji postali u srednjoj školi, a u osnovnoj školi je bija recimo moj bully. I ja san ono bija peder, ovo ono, la la la, kako to sve ide. I onda u srednjoj školi kad san se ja počea outat, on je prominja mišljenje o tome jer je svatija da peder može bit netko ko ti je najbliži, najbolji, da to nije jedina osobina koja nekoga karakterizira kao osobu.*

Borna (26):*Dovoljno je jedna osoba, dovoljno je jedna out osoba da promini puno puno umova, ja san tokom zadnjih malo manje od deset godina prominja puno takvih umova koji su bili, ne svojom krivicom, na krivom putu i koji su imali krive stavove, samo družeći se i isključivo samo time šta san im pokaza da bit gej ne znači bit nekakva degutantna seksualna životinja koja razmišlja samo o, ne znan, jebačini i o koži i o ljujačkama za jebanje i neman pojma šta. Oni imaju takvu jednu viziju, stereotipnu, klišeiziranu viziju.*

Petar (28):*...ne samo da gej osobe mogu uopće počet radit na svojoj okolini, nego outanje funkcionira po principu lanca emocije jer jedno outanje često bude okidač za neko drugo ili da uopće netko drugi počne o tome razmišljat.*

Petar i Ante, uz nabrojane pozitivne posljedice na društvenom nivou, ukazali su na negativan aspekt *outanja* kao nužne Drugosti koja služi u svrhu reprodukcije heteronormativnosti kao neupitne matrice, ali ipak smatraju da je taj čin nužan. *Outanje* je nužno jer se putem njega prihvaćaju ustanovljeni institucionalizirani identiteti koji su potrebni da bi se ostvarili politički i pravni zahtjevi za jednakošću i socijalnom inkluzijom (Kamenu, 2013). Kada bi se odbacilo *outanje*, odnosno ukinule rodne i seksualne kategorije, došlo bi do porasta diskriminacije jer bi nedostajao jezik kojim bi se protivili diskriminatornim zakonima, normama i praksama (Minow, 1993, prema Kamenu, 2013). Njihovo dublje analitičko promišljanje o konceptu *outanja* može se povezati s njihovim stupnjem obrazovanja, odnosno visokom razinom obrazovanja na području društvenih znanosti.

Ante (26):*I meni je to sve bilo toliko grozno jer zapravo što znači samo outanje je da ti ne pripadaš tom heteronormativu i ti se moraš pokazivat, ti se moraš zapravo, nije to opravdavanje ni objašnjavanje ni ništa slično, ali u jednu ruku je jer ti zapravo moraš na taj način da ja sam drugačiji, ja sam devijacija tog heteronormativa. (...)... ali s obzirom da ga moramo prihvatit jer drugačije ne možemo, ne živimo u nekoj utopiji gdje outanje nije potrebno.*

Petar (28): *Za mene je outanje najveći i najvidljiviji produkt seksualne opresije kroz povijest jer izmišljanjem srama, izmišljanjem društvenog koncepta srama što si seksualno drugačiji, je izmišljeno i outanje. To je po meni najbolnija posljedica te različitosti jer ona funkcionira isključivo u svrhu zadovoljavanja same nejednakosti da se ona i dalje održi i zadovoljstva osoba koje su straight, i ne čak nužno njihovog osobnog zadovoljstva, koliko služi da se jedan heternormativni poredak i dalje održava. Jer outanje nije ništa drugo nego društvena institucija koja baš radi crtu podjelnicu i za nas gej ljude to je najbolnije. Jer najbolnije taj moment kad ti shvatiš da je to jedina društveno prihvatljiva opcija koja ti je dana da se izraziš, a nije tvoja, znači nisi je izabrao, ne odgovara ti, odgovara onome drugome, a jedina koju imaš, to je ono najstrašnije od svega.*

7.3.3. Prvo iskustvo outanja

Kada je riječ o prvom *outanju*, svi sugovornici su se prvi put, namjerno ili slučajno, *outali* bliskoj prijateljici što je sukladno tvrdnji da se LGB osobe prvo povjeravaju osobama s kojima nisu u tako snažnim međuzavisnim odnosima kao u obitelji jer pretpostavljaju da će takvo otkrivanje imati manji utjecaj (Kamenov i dr., 2016) te da odbijanje od strane prijatelja nije bolno kao odbijanje od strane člana obitelji koje često vodi dugotrajnim posljedicama (Guittar, 2011). Sugovornici, koji su se samoinicijativno prvi put *outali*, izabrali su blisku prijateljicu jer su je smatrali liberalnom i tolerantnom osobom što se može tumačiti kroz koncept ženskih osobina jer se u heteropatrijarhalnom sustavu žene doživljavaju kao suosjećajne, usmjerene na druge i obzirne (Hasanagić, Dekić i Vasić, 2014). S navedenom tvrdnjom u skladu su rezultati istraživanja (Wills i Crawford, 1999, Hicks i Lee, 2006, Roper i Holloran, 2007, prema Guittar, 2011) koji su pokazali da žene, u usporedbi s muškarcima, imaju pozitivnije stavove prema lezbijkama i gej muškarcima što se može povezati sa tvrdnjom da muškarci, kako bi obranili svoju maskulinitet, izražavaju negativnije stavove (Walls, 2008, prema Guittar, 2011). Ako se uzme u obzir da po Goffmanovoj teorije stigme gej muškarci traže podršku kod osoba za koje smatraju da su upućene u njihovu problematiku te da će se suosjećati s njima, žene se nameću kao najbolje rješenje, s obzirom da se također nalaze u diskriminatornoj poziciji jer predstavljaju opreku hegemonijskom maskulinitetu, kao i gej maskulinitet jer se simbolički povezuje uz feminitet. Sugovornici čije se prvo *outanje* nije dogodilo svojevrijedno, već spontano zbog okolnosti ili zbog sumnje u seksualnu

orijentaciju, u retrospektivi to ne doživljavaju kao negativno iskustvo. Reakcije prijateljica, kod svih sugovornika, bile su pozitivne.

Damir (19):*Najboljoj prijateljici, to je bija 15.9.2012. godine. Njoj san se prvoj odlučija outat prije svog prvog spoja, tija san čisto da zna kako ide taj moj ljubavni život. (...) Pa zato šta smo u to vrime provodili stvarno puno puno vremena zajedno i zato šta san zna da je dosta otvorena po pitanju takvih stvari i to je to.*

Ante (26):*Prva osoba, prva osoba kojoj san se outa je bila moja prijateljica. Mi smo se zblížili u srednjoj školi i sjećan se da je ona zapravo meni bila došla i rekla mi je da sam zapravo ja njoj nešto puno više od prijatelja (smijeh). I ja san na to ostao kao šokiran i svatija san da joj moran reć, s tim da ja, to je tada baš i to je zapravo za mene bilo prijelomno jer tada san se ja još uvijek, nisan dakle bio spreman nikome to reć i zapravo možda mi je čak drago šta takva uopće situacija prislila. To je meni bilo užasno zapravo u toj situaciji. Ona je meni izražava nekakve osjećaje di ja njoj moran reć da (smijeh) san gej. Meni je to bilo toliko užasno, ali je to zapravo jako dobro prošlo. Mi smo se zblížili na nekoj novoj razini. To zapravo uopće nije bila moja odluka ni moj plan da ću se ja tako outat prvi put.*

7.3.4. Outanje u krugu prijatelja

Nadalje, svi sugovornici su se *outali* svojim prijateljima, s tim da se većina *outanja* odvila na neformalan način kroz spontani razgovor ili posredstvom drugih prijatelja koji su već znali. Biti *outan* u krugu prijatelja sugovornicima predstavlja, uz nužnost i osjećaj sigurnog mjesta trenutne podrške, izvor podrške za buduća *outanja* (Baiocco i dr., 2012, prema Kamenov i dr., 2016). Reakcije su uglavnom bile pozitivne te je u pravilu uslijedilo produblјivanje odnosa, čak i u odnosima s prijateljima koji su prije izražavali homofobne stavove. No, u Borninom slučaju došlo je do smanjenja kruga prijatelja, ali on to ne doživljava kao negativnu posljedicu *outanja*. Iz navedenog se može zaključiti da *outanje* „može imati i pozitivne i negativne efekte jer s jedne strane, povećava samopouzdanje te može doprinijeti produblјivanju prijateljstva i odnosa. S druge strane, može biti povezano sa socijalnim odbacivanjem, predrasudama i nasiljem“ (Beals i Peplau, 2006, prema Kamenov i dr., 2016: 53).

Petar (28): *I mislim ja danas ovako na kraju faksa, ne znam, ne mogu bit prijatelj s nekim ko ne zna da sam ja gej, jednostavno ne mogu to nema smisla. To mi je ono nužnost. Ako to ne znaš, mi nemamo o čemu pričat.*

Borna (26):*I onda je to razglasila okolo i onda je to bilo malo grubo, ali vrlo brzo nakon tog outanja, tipa godinu dana kasnije, sam ja već počea razmišljat na način, pa ovo je ustvari dobra stvar, oni koji su tribali otpast su otpali zbog toga, oni koji su ostali samo su mi zbog toga još i bolji.*

7.3.5. Outanje u krugu kolega

Pri opisivanju situacije s prijateljima, sugovornici su se uglavnom referirali na kolege iz srednje škole ili sa fakulteta, ali u širem smislu ne vide *outanje* kolegama na fakultetu nužnim zbog manjka bliskosti u tim odnosima, a u slučaju da su se *outali*, *outanje* se odvijalo na neformalan način kroz razgovor.

Luka (29): *Mislim sa većinom kolega, kolegica, budući da s većinom njih nisam prijatelja ili intiman prijatelja, nisam te informacije dijelio s njima.*

Borna (26):*...na faksu me baš baš nije bilo strah od nikoga i ono od kolega. Tako da sam se samo nastavlja ponašat kako sam već naučija, ne sad to ljudim nametat ili neman pojma, ono samo sam živija kako ja mislim da je normalno. (...) Nikad nisan direktno dobija od nikoga loš komentar. Par puta bi čua da ono neka kolegica ili neki kolega ne voli baš gej ljude, ali nije me bilo briga. To mi je samo netko s kim moran ić na predavanja. tako da nikakve posebne situacije ne pamtim.*

Kada je riječ o poslu, uglavnom su se referirali na studentski posao te je većina sugovornika zauzela profesionalan pristup, dok su se neki sugovornici *outali* kroz spontani razgovor ili putem drugih ljudi. *Outanje* na poslu ne smatra se ključnim za proces razvoja i prihvaćanja gej identiteta kao što se smatra *outanje* obitelji i prijateljima (Griffith i Hebl, 2002, prema Guittar, 2011). Kao prepreku *outanju* Ante navodi strah od promjene dinamike u odnosima i atmosfere, no unatoč tome, konstatira da treba težiti *outanju*, pri čemu naglašava ulogu *outanja* u mijenjaju okoline u poslovnom kontekstu. Rezultati istraživanja pokazuju da ako je razina podrške visoka u radnom okruženju, ona će potaknuti gej osobe na *outanje*, kao i obratno (Griffith i Hebl, 2002, prema Guittar, 2011). S obzirom na navedeno, Petar ističe kako prije samog *outanja* mora „ispipati teren“ što znači dobro ispitati stavove kolega te

prosuditi mogući ishod situacije, ali u slučaju kada posao ne zahtijeva česti interpersonalni odnos, također zauzima profesionalni pristup. Mnoge osobe se ne *outaju* na poslu zbog straha od negativnih reakcija, isključivanja i gubitka posla. Sakrivanje svog seksualnog identiteta povezano je s razinom anksioznosti koje osobe doživljavaju na poslu (Griffith i Hebl, 2002, prema Guittar, 2011).

Petar (28): *Kužiš nikad, ne znam sad kako drugi pederi funkcioniraju, ali ja definitivno ne uletim impulzivno u to. Znači ono baš detaljno volim ispipat teren zato jer tu je bilo toliko tih sranja i toliko svega da jednostavno mi se ne da izlagat stresu. I nije mi bitno da netko zna pod svaku cijenu, bitno mi je da tamo di vidim da ću provodit neko vrime da se mogu osjećat ugodno. A da se ja outam i da me ljudi izoliraju, to mi neće bit ugodno. To jednostavno nema smisla.*

S obzirom na neformalnu atmosferu i interaktivnost posla koji obavlja, Borna se *outao* kroz razgovor kolegama i poslodavcu, čije su reakcije bile pozitivne. Kada je riječ o dugoročnom poslu Luka se *outao* na svom prvom radnom mjestu jer se našao u okruženju u kojem već prisutne deklarirane osobe homoseksualne orijentacije te je općenito odnos njegovog odjela prema seksualnim manjinama nediskriminatoran. Petar naglašava kako je važno da na dugoročnom poslu vlada nediskriminatorna atmosfera upravo zbog stalnog pritiska mogućnosti slučajnog *outanja* na temelju kodova koji se vežu uz gej kulturu. Podrška različitosti od strane poslovnog okruženja ima pozitivan utjecaj na gej zaposlenike te gej osobe uzimaju u obzir pri traženju posla u kojoj mjeri kompanije nude podršku gej osobama (Badgett, 1996, prema Griffith i Hebl, 2002).

Luka (29): *Znači na svoje prvo stalno radno mjesto na koje sam doš'o su bila samo dva muškarca, oba deklarirani gejevi i ja sam bio treći. Onak sam doš'o ja tu ne moram ništa radit, ovo je odlično. Znači osim njih dvoje, ostatak odjela su ženske osobe i od svih njih, recimo, da nas je četrdesetak, jedna je deklarirana lezbijka i kod nas znači na mom odjelu je to ono jako, jako se poštuje i to su teme koje se ne iznose, ne propituju i ne šprdaju.*

7.3.6. *Outanje u krugu obitelji*

Outanje roditeljima sugovornici percipiraju kao najvažnije i najteže *outanje* zbog bliskih i međuzavisnih odnosa te smatraju da je nužno, isključujući Damira koji se nije *outao* svojim roditeljima, no iskazao je namjeru da to u budućnosti napravi. Mlade osobe često se

ne *outaju* svojim roditeljima zbog straha od odbacivanja, zlostavljanja i želje da ne razočaraju i povrijede roditelje (Waldner i Magruder, 1999, prema Guittar, 2011). Damir ističe važnost ekonomske neovisnosti jer ukazuje da će doći do razočaranja roditelja, s obzirom da njegovi roditelji očekuju da njegovo ponašanje odgovara heteronormativnom obrascu, te da će se javiti strah za njegovu sigurnost. Petar ključnim drži ekonomsku neovisnost pri *outanju* roditeljima te to navodi kao savjet drugim gej osobama koje se još nisu *outale*.

Damir (19): *Otac mi je, moga bi reć, liberalan po pitanju toga, dok majka, mislim, poštuje stvarno, mislim, i učen sam da poštujem sve ljude bez obzira na sve to, ali normalno ima ka i svaka majka neke stavove, ono moraš imat obitelj, djecu, ka da je to jedino normalno i prirodno. (...) Vjerovatno ono će se pojavit taj strah da će me netko prituć, da će me netko ubit, da će meni netko nešto napravit, mislim šta nije nemoguće na kraju krajeva. Ne želin se nekako dovođit sad trenutno u situaciju da s njima se svađan, ne znan, da im pokušavan utuvit u glavu, ako oni to ne razume Jednog dana ću im sigurno reć, ali čekan da buden ekonomski neovisan i tako to.*

Petar (28): *Pa outanje roditeljima bi svakoj gej osobi savjetovao da pokušaju to, ako mogu, napravit kad imaju rezervne planove, čisto za egzistenciju. Znači krov nad glavom, bilo posuđeni, bilo plaćeni, kakavgod i neke novce za najgori scenarij da ih se obitelj baš odrekne. Kolikogod to zvučalo crno mislim da je to ono must, mislim moraš bit spreman na takvo nešto.*

S obzirom da je *outanje* roditeljima uslijedilo nakon prihvaćanja svoje seksualne orijentacije, sugovornicima je bilo od esencijalne važnosti da roditelji prihvate taj važan dio njihovog identiteta (Perrin Wallqvist i Lindblom, 2015). *Outanje* kroz direktnu izjavu specifično je za ovu situaciju jer niti jedan sugovornik se nije *outao* spontano kroz razgovor ili da su roditelji pretpostavili njihovu seksualnu orijentaciju i započeli razgovor. Ante i Petar, koji dolaze iz manjih mjesta, *outali* su se prvo majci, a Luka i Borna koji žive u većim gradovima *outanje* su obavili istovremeno s oba roditelja. Ante se nije još *outao* ocu kojeg opisuje kao patrijarhalnog i manje bliskog od majke što je u skladu s nalazima da pozitivan odnos s roditeljima doprinosi odluci o *outanju* (Guittar, 2011), dok je Petrova majka *outala* Petra ocu kako bi umanjila šok koji slijedi. Uzimajući u obzir veličinu mjesta iz kojeg dolaze Ante i Petar, može se konstatirati da je ona povezana s tradicionalnijim vrijednostima (Štulhofer i Rimac, 2009), stoga njihovi roditelji također imaju tradicionalne vrijednosti te su zbog toga skloniji odbacivanju homoseksualnosti (Kamenov i dr., 2016). U tom svjetlu Petar i

Ante prvo su se *outali* majci jer heteropatrijarhalna rodna podjela roditelja majku definira kao njegovateljicu i neupitno mjesto emocionalne podrške te oca kao uzdržavatelja i strogog odgajatelja (Guittar, 2011). Također, kao i kod prvog *outanja* prijateljicama, moguće je da su sugovornici pretpostavljali da će naići na podršku kod majke jer su one također diskriminirane u heteropatrijarhalnom društvu te da će stoga prije razumjeti i prihvatiti njihovu situaciju, nego očevi koji teže hegemonijskom maskulinitetu čija je jedna od glavnih karakteristika heteroseksualnost što za posljedicu ima stvaranje opozicije s gej muškarcima (Blagojević, 2013) i potvrđivanje vlastitog maskuliniteta homofobnim ponašanjem (Bijelić, 2011). Ante, u *outanju* ocu, koči strah od razočaranja oca jer sumnja da će nakon *outanja* doći do propadanja roditeljskih očekivanja kao što je uloga djeda te se može dogoditi da će percipirati situaciju kao vlastiti neuspjeh (Savin-Williams i Dubè, 1998, prema Kamenov i dr., 2016). Polazeći od tvrdnje da je glavna institucija i sredstvo patrijarhata obitelj koju karakterizira heteroseksualni odnos između muškarca i žene, nametnuti autoritet oca i muža te čiji je glavni doprinos socijalizacija mladih u skladu sa patrijarhalnom ideologijom (Galić, 2002), činjenica da su njihovi sinovi gej kod očeva može izazvati burnu reakciju jer se može pojaviti razočaranje i strah od reakcije okoline zbog neispunjavanja uloge oca koja im je dodijeljena u heteropatrijarhalnom društvu.

Ante (26): *Jer meni je to u porodici jako čudna situacija, di mi je majka feministkinja, a otac je dosta patrijarhalan. I to je jedan sukob koji je onako ostavio posljedice (smijeh) na onako cilu obitelji i dalje ostavlja, ali otac cijelo vrijeme pokušava od mene i brata kao napraviti prave muškarce (ironično) pod navodnicima. I on cijelo vrijeme priča o unucima, uvijek su to ta pitanja, imaš li nekoga, kad ćeš se ti oženiti i slične stvari. Meni je dosta tih pitanja, a onako ta pitanja često doživljavam. I ne znam šta će se dogoditi kad ja njemu rečem, zapravo njemu ću razbiti cili svijet.*

U slučaju Borne i Petra dogodilo se da su roditelji reagirali negiranjem seksualne orijentacije sina, smatrajući je samo fazom koja će proći:

Borna (26): *Međutim dobija sam samo od oca dobro fala ti šta si nam reka, a od matere sam dobija isto to plus proći ćemo to zajedno. Dakle, to mi je bija prvi signal da oni to ne shvaćaju ozbiljno i tada me to bilo jako jako zabolilo šta oni to ne shvaćaju ozbiljno ka šta sam ja tija.*

Petrovi roditelji produbili su svoju negativnu reakciju na način da su tretirali homoseksualnost kao bolest te su doživljavali njegovu seksualnu orijentaciju kao glavni problem i krivca za psihološke probleme Petra. Pristup stručne osobe ukazuje na daljnje postojanje diskursa o homoseksualnosti kao bolesti, unatoč pomacima na zakonodavnoj razini. S obzirom da su istraživanja pokazala „da su reakcije prihvatanja u obitelji povezane s većim samopoštovanjem, s većom količinom socijalne podrške i boljim općim zdravljem, te s manjom stopom depresije, uporabe psihoaktivnih tvari, suicidalnih misli i pokušaja samoubojstva lezbijki i gejeva“ (Ryan, Russell, Huebner, Diaz i Sanchez, 2010, prema Kamenov i dr., 2016: 57), reakcije Petrovih roditelja mogle su samo pogoršati njegovu depresiju i njihov međusobni odnos. Njegov otac doveo je do potrebe da mu se Petar po drugi put *outa* te je tek nakon iscrpnog razgovora, napravio idući korak i krenuo ka prihvatanju seksualne orijentacije sina. S obzirom da se Petar *outao* ocu prvi put kada je imao šesnaest godina, otac je doživio njegovu seksualnu orijentaciju samo jednom fazom za vrijeme puberteta u nadi da će ipak se uklopiti u heteronormativnu matricu. No, deset godina kasnije, kada već doživljava sina kao oformljenu odraslu osobu, prinuđen je prihvatiti činjenicu da je njegov sin gej.

Petar (28): *Nakon tih naših prvih razgovora, di je to bila faza di sam ja stvarno ima neke psihološke poteškoće, oni su odlučili da ja moram ić kod psihijatra i kao krenuli smo prvo na razgovor kod jedne psihologinje di smo otišli zajedno, znači svi troje di su mi rekli da idemo na razgovor da bi razgovarali o mojim problemima s anksioznošću. Međutim ispalo da samo ja i ta psihologinja, koja je to u škafetu u svom uredu držala dugi modri Walter i pušila ga ispid mene (smijeh), okružena dječjim crtežima, mi postavljala samo pitanja o tome da li vizualiziram penis, da li imam mokre snove, da li se samozadovoljavan zamišljanjem muškog spolnog organa. I meni je postalo jasno da to očito nije razgovor o mojoj anksioznosti, nego o seksualnoj orijentaciji. I ona meni ništa nije direktno rekla, mi smo završili razgovor i ona je razgovarala s roditeljima. I ja dan danas ne znam što je ona njima rekla. Je li to bija razgovor u smislu je, evo official, gej je ili je to bilo ono da im je objasnila je gej, ali to nije problem struke, to je normalno. Sumnjam da je to bilo, ali se sićam da san ja apsolutno poludija na njih tada, popizdija san onako maksimalno jer mi nije bilo jasno zašto su to napravili.*

Uz navedenu reakciju, česte reakcije bile su strah za djetetovu sigurnost i sreću, ignoriranje seksualne orijentacije sina na način da se nije razgovaralo o toj temi, strah od reakcije okoline te suočavanjem sa propadanjem očekivanja vezanih uz potomstvo. Ovakve reakcije su posljedice incijalnog šoka čiji se uzrok može vidjeti upravo u heteronormativnom djelovanju u javnoj i privatnoj sferi jer „ne postoje pravila u obiteljskom sistemu koja im objašnjavaju kako da se nose s ovom situacijom“ (DeVine, 1984, Kamenov i dr., 2014: 55), većina obitelji nije informirana o ovoj tematici te mora u kratkom vremenu razviti norme i stavove, promisliti o budućnosti djeteta te donijeti razne odluke koje će utjecati na daljnju obiteljsku dinamiku (Phillips, 2007, Kamenov i dr., 2016), te pri tome heteronormativnost kroz razne mehanizme i stavove djeluje protiv prilagodbe situaciji (Kamenov i dr., 2016). Jedina uistinu pozitivna reakcija majke u trenutku *outanja* je u slučaju Ante što se može protumačiti činjenicom da je njegova majka sumnjala u njegovu seksualnu orijentaciju zbog rodne nekonformiranosti koju je vidjela u djetinjstvu, stoga nije bila iznenađena, već je uspjela na do neke mjere razviti nova očekivanja i stavove te pružiti podršku sinu (Savin-Williams, 1998, prema Guittar, 2011). Također Ante je naglasio da majku smatra feministkinjom što znači da je njena liberalna orijentacija olakšala *outanje* kako njemu, tako i njoj (Merighi i Grimes, 2000, Kamenov i dr., 2016). Iz navedenog se vidi uloga feminizma u pružanju podrške, kao i njegova politička dimenzija koja vodi ka destigmatizaciji gej osoba, osvješćivanju i razumijevanju osoba drukčijih seksualnih identiteta i orijentacija. Antin doživljaj majke kao feministkinje može se povezati s njegovom visokom razinom obrazovanja na području društvenih znanosti, s obzirom da joj se *outao* nakon određenog razdoblja studija.

8. *Outanje i podrška*

Nakon artikulacije svog seksualnog identiteta, odnosno *outanja*, kao bitna druga stavka koja potiče porast samoprihvatanja i samopoštovanja jest podrška, s obzirom da odrastajući u heteronormativnom društvu koje uzrokuje osjećaj srama kod gej osoba, podrška u krugu bliskih ljudi služi kao potvrda njihovog seksualnog identiteta te dovodi do smanjenja samookrivljanja zbog diskriminacije kod gej muškaraca (Burns i dr., 2012, prema Kamenov i dr., 2016).

Damir (19): ... *mislim da je dosta bitno da te okolina prizna, tek onda možeš bit totalno zadovoljan sa samim sobom. Mi uvijek tražimo potporu okoline.*

Luka (29): *Mislim da je najjednostavnije reć da je znaćila sve, da je znaćila da to što sam ja odlučio da je ispravno, da je dobro, da ja to zasluųujem i zasluųujem dobro bit tretiran. Znaćila je vrlo vjerojatno da je to ono, kao globalno za moju lićnost, u redu stvar, da nije to ništa ćega se treba sramit i odbacivat.*

Svi sugovornici naišli su na visoku razinu podrške u krugu prijatelja te su doųivjeli podršku kroz različite oblike: produbljenje odnosa, osjećaj slobode i opuštenosti u društvu, zainteresiranost za tematiku razlićitosti seksualnih identiteta, aktivistićki angaųman, razumijevanje poloųaja ne-heteroseksualnih osoba u društvu te nesvođenje osobe na seksualni identitet.

Petar (28): *Najveća su mi podrška u tome da u tome od totalno jedne apstraktne koncepcije društvene opresije po pitanju seksualnost i seksualnog identiteta, mogu napraviti poveznicu sa mnom kao pojedincem.*

Borna (26): *Ta njihova podrška ne dolazi samo u tome kako su leųerni i kako im ne smeta moja otvorenost, nego dolazi u obliku toga da se oni ukljuće kad se treba ukljućiti, kad je kontekst takav, znaći kad je relevantno da se ukljućuje, kad se razgovara o tome ili kad se događa nekakva akcija tipa LGBT Pride onda su tu da razgovaraju o tome i da pokaųu da ono aktivno podrųavaju i da namjeravaju bit ukljućeni u tu borbu zato šta preko mene osjećaju tu bol i tu nepravdu.*

Outanje roditeljima je specifićno upravo zbog bliskih i meųuzavisnih odnosa meųu osobama te stoga roditelji ćesto prolaze kroz različite faze procesa prihvaćanja novog seksualnog identiteta djeteta. No, podrška obitelji je krucijalna jer smanjuje psihološki stres i posljedice viktimizacije koju su iskusili gej mlade osobe (Hershberger i D'Augelli, 1995, prema Goldfried i Goldfried, 2001). Kao što je navedeno u prethodnom poglavlju neke od reakcija su bile negiranje, razoćaranje te strah od okoline i strah za djetetovu sigurnost. Ovakve reakcije su posljedica konflikta koji se javlja u roditeljima izmeųu ljubavi prema djetetu i negativnih stavova o homoseksualnosti te ųelje za društvenim prihvaćanjem (Goldfried i Goldfried, 2001), odnosno predstavljaju naćine na koje se roditelji nose sa kršenjem heteronormativnih pravila i ukazuju na teųinu prihvaćanja seksualnog identiteta djeteta koje odudara od onog koji je društveno prihvaćen. Nakon inicijalnog ųoka te manjka podrške od strane roditelja, protokom vremena sugovornici su prepoznali podršku roditelja u određenim njihovim postupcima što je u skladu sa podatkom da se odnos mladih sa

roditeljima pogorša odmah nakon *outanja*, no poslije dolazi do značajnog poboljšanja (Cramer i Roach 1988, prema Guittar, 2011). Pa tako Borna ističe majčinu zainteresiranost za njegov intimni život jednako kao što bi to bilo u slučaju heteroseksualnog djeteta, dok je Petar doživljava kroz podršku njegovog aktivizma. Ključne su „male geste“ roditelja koje utječu na djetetovo samoprihvatanje te su pokazatelj razumijevanja položaja djeteta.

Petar (28): *...i to je bija prvi put da sam ja, nakon što sam doša doma na otok, da sam se vraća u grad da smo se mi zagrlili na odlasku. Dotada moj star i ja, kad ja dođem doma i kad ja idem od doma, mi si damo ruku. Znači damo si ruku k'o ono Budiša i ne znam bilo koji drugi jebeni Budiša, zamisli tako na susretu. I to je meni bilo cili život strašno, to davanje ruke, da mi ne možemo taj osnovni bliski kontakt ostvarit, ono da se ne možemo zagrlit, tada smo ga ostvarili. I još me ispratija na trajektu u majici od studentske udruge. To je bilo stvarno jako slatko, nije je nikad tija obuć do tada.*

U razdoblju prvih *outanja* važno je da osoba doživi prihvaćanje od strane roditelja jer pozitivan odnos s roditeljima povezan je sa samopouzdanjem gej muškaraca (Savin-Williams, 1989, prema Goldfried i Golfried, 2001). Na tom tragu Luka navodi da iako nije došlo do neke dublje zainteresiranosti roditelja za njegov seksualni identitet, sama artikulacija prihvaćanja njegovog seksualnog identiteta bila mu je nužna.

Luka (29): *Mislim ono bi i'ko očekiv'o da me pitaju o tome, o tome kako mi je u tom kontekstu, da li imam intimnog partnera, da li bih htio, da li ne bih, ja vidim da bi se podrška odvila u tom obliku, ali nije. Do nje nije došlo, tak da, osim podrške u vidu da su rekli sve je okej, ti si naš, sve šta ti radiš u životu mi podržavamo i ostavljamo ti sve opcije da ih ti sam otvaraš i zatvaraš. (...) Ja sam definitivno htio i trebao čut te riječi, te rečenice kolikogod možda klišeizirano zvučale. Ja sam ih definitivno trebao čut i dobit i oni su znali da ih i oni trebaju i žele izreć iskreno.*

U poslovnom kontekstu sugovornici nisu izrazili želju za podrškom, no neki sugovornici smatraju da je važno da se poštuje njihova seksualna orijentacija kao dio privatne sfere te da atmosfera nije diskriminatorna što bi omogućilo gej osobama opuštenije i spontanije ponašanje. Borna je istaknuo kako je doživio podršku od strane poslodavca kroz njegovo izražavanje interesa za LGBT tematiku. Nitko od sugovornika nije tražio formalnu podršku kod LGBT i feminističkih organizacija. Neki sugovornici su naveli razloge zbog

kojih nisu potražili formalnu podršku, pa tako Petar navodi da ih je negativno percipirao zbog načina na koji ih mediji prikazuju, dok Borna nije bio informiran o njihovom postojanju.

Petar (28): *...Nisam nikad tražija znači za vrijeme faksa, a ni prije mi nikad nije palo na pamet tražit ikakvu LGBT udrugu ili feminističku udruga jer sam tek na faksu počeo shvaćat da te udruge nisu prljavi klošari nenormalni koje gledaš na televiziji. Ja sam odrasta u takvom shvaćanju takvih udruga, isto ko i s ovom pričom Mime Simić koju sam zapamtija ono ko ružnu lezbijku poremećenu. Ja bi se njoj doživotno ispričava zbog toga kako sam ja uopće odrasta, i ovaj da, tako da tek na faksu sam posta svjestan uopće stvarnosti s tim udrugama, ali nikad nisam tražija nekakvu podršku.*

Borna (26): *Tada i nisan poseza za ikakvom pomoći na Internetu, a i nisan uopće zna je li postoji neki centar ili neka udruga koja se time bavi. Sigurno je postojala i tada, ali ja nisan sigurna šta je to bilo tada, nisan ima pojma.*

Zanimljivo je da su Ante i Petar pokušali pokrenuti jedan oblik udruge u vidu LGBT druženja u jednom manjem gradu. Na druženjima Ante je naišao na podršku od strane lezbijki te diskriminaciju od strane gej muškaraca. Također Ante ukazuje na koji način se binarnost na kojoj se temelji heteroseksistička matrica heteroseksualnost/homoseksualnost prenosi i reproducira i unutar LGBT zajednice čime dolazi do diskriminacije osoba koja ne zadovoljavaju nametnuti obrazac ponašanja. U istraživanju Klein i dr. (2015) sugovornici/ce iznijeli/e su kritiku *queer* zajednice, nabrajajući njene negativne aspekte, pri čemu su izrazili razočaranje što sama *queer* zajednica reproducira dominantni sistem opresije. Sugovornici/ce su ukazali/e na raširenost heteroseksističke binarne opozicije maskulino/feminino u *queer* zajednici u smislu da unutar nje također postoji zahtjev za zadovoljavanjem tih kategorija te kao primjer, jedna sugovornica navodi osjećaj dužnosti da se identificira kao „muškobanjasta“ ili „ženstvena“ lezbijka.

Ante (26): *Dakle, ja kad san ti doša, osjećan san, od drugih tih muškaraca koji su čak i mlađi od mene bili, osjeća san neprihvatanje i meni nije bilo jasno zbog čega. I ni dan danas mi nije jasno. Ja san se na tim druženjima, najviše zapravo družija sa lezbijkama.*

...nego je bilo situacije gdje je bilo govora mržnje i gdje je bilo onako kao evo znam jednu curu koja za sebe govori da je panseksualna gdje su oni govorili šta je to, ti

uopće ne pripadaš LGBT zajednici i slično. Dakle, poprilično puno nerazumijevanja i to mi nikako nije bilo jasno zbog čega se to događa. (...) ...zapravo samo vidiš da se preuzima taj isti nekakav opresivni alat i koristimo ga jedni protiv drugih šta je najgore što si možemo radit.

Istraživanja (Connolly, 2000; Renn, 2000; Rankin i dr, 2010, prema Orlov i Allen, 2014) ukazala su na potrebu uzora i podrške ne-heteroseksualnim studentima/icama što je u skladu s Petrovim doživljajem važnosti podrške koju je susreo na fakultetu, od strane profesorica koju su je izrazile na implicitan način. U Petrovom slučaju, treba uzeti u obzir da je njegov studij društvenog usmjerenja, stoga je sama LGBT problematika vezana uz gradivo što je omogućilo da Petar doživi profesorice kao osobe koje su upućene u njegov diskriminacijski položaj kao stigmatizirane osobe, kao i da se suosjećaju s njim (Goffman, 2009). Petrov slučaj ukazuje na potencijal feminizma za pružanje podrške i poticaj za samoprihvatanje jer nudi drukčiji pristup različitim seksualnim orijentacijama i identitetima od dominantne heteroseksističke matrice koja ih diskriminira.

Petar (28): *... feminizam, ako ga odvojim u svojim varijacijama od udruga, i pridam ga određenim ženama koje su me okruživale na fakultetu, pogotovo profesoricama, njihova podrška mi je bila neizmjereno bitna. Čak i kada nije bila eksplicitna u smislu ja znam da si ti gej, ja ću ti pomoći, jer nikad nije bila takva, nego je bila prešutna, ali se događala ili kroz razgovor o gradivu, razgovor o budućnosti, razgovor o bilo čemu.*

9. Hrvatsko društvo: kontekst, stavovi, mišljenja i otpori

9.1. Hrvatsko društvo i mediji

Sugovornici smatraju da su u hrvatskom društvu prisutni snažni rodni stereotipi koji se temelje na izjednačavanju roda, spola i seksualne orijentacije što za posljedicu ima pojavu heteroseksizma i diskriminacije osoba koje se ne uklapaju u heteronormativnu matricu ponašanja.

Damir (19): *... ljudi se toliko boje žene sa brkovima, muškarac u haljinama i štiklama, a to su sve rodne uloge, to je sve nešto šta je naučeno ponašanje, nema to veze sa onim šta netko stvarno je, šta osjeća.*

Nadalje, iako je na zakonodavnom nivou došlo do napretka u pravima seksualnih manjina, neki od sugovornika ukazuju kako u praksi nedostaje protureakcija na homofobna djela koja proživljavaju seksualne manjine, drugim riječima prisutna je institucionalna homofobija čija je posljedica da se LGBT skupina ne osjeća sigurno u javnom prostoru. Događaje koje navode Ante i Damir primjeri su djelovanja heteronormativnosti u javnom prostoru koja se manifestirala u obliku fizičkog nasilja prema onima koji su je narušili. U ovim slučajevima se može govoriti o nasilju iz mržnje jer uključuju širi, društveni kontekst na način da se kroz nasilje nad jednom osobom nastoji poslati poruka cijeloj skupini kako bi se pripadnici te skupine osjećali neprihvaćeno i nesigurno u društvu (LORI, 2016). Sve veća prisutnost homofobije, kao i prešutno odobrenje homofobičnih stavova i ponašanja od strane institucija, povezano je sa s većom tendencijom hrvatskog društva ka fašizaciji, rasijalizaciji i klerikalizaciji te težnji ka retradicionalizaciji i ukidanju prava za koje su se izborile razne manjine.

Ante (26): *Pa hrvatsko društvo je homofobno, fašističko (smijeh) i definitivno problem je kad mi čitamo ovo u Orlandu šta se dogodilo u gej klubu, pa vidimo da je bilo u Zagrebu u jednom takvom klubu na ovom kao partiju gdje su bile LGBT osobe, ono bačeni suzavce, pa evo u ovom jednom klubu zaštitar je isprebijao Brazilca jer se poljubio sa dečkom i slično. Kako bit siguran kad ti zbog toga što jesi se moraš bojati za svoju sigurnost, za svoj život? Kakvo je to društvo?*

Damir (19): *...da su malo stroži zakoni prema ljudima koji imaju govore mržnje, koji primlate nekoliko cura, i to muškarci, na Bačvicama kad se vraćaju od vanka i svašta im govore ono svakakve, mislim to je prestrašno da to nije procesuirano.*

Petar daje iscrpan odgovor o odnosu hrvatskog društva prema LGBT zajednici, navodeći da je došlo do pomaka od etikete LGBT zajednice kao antinacionalnog i amoralnog ili kao simbola napretka ka zanemarivanju LGBT problematike u današnjem kontekstu te smatra kako u hrvatskom društvu još nije došlo do istinske rasprave o problemima gej osoba u svakodnevnom životu što kasnije i nabraja kao jedan od problema LGBT aktivizma.

Petar (28): *U Hrvatskoj mislim da je bilo sve do referendumu o braku i do U ime obitelji gdje smo imali jedan stalno isti obrazac di je LGBT zajednica bila ili oznaka amoralnosti, nemoralnosti i nekakvog nacionalnog propadanja jer se predstavljala kao prijetnja nacionalnom ponosu, nacionalnoj čistoći i tako dalje ili je bila oznaka*

napretka. (...) A onda nakon referendumu u braku u Hrvatskoj gej osobe po meni postaju nevjerojatno izbrisane, a istovremeno nevjerojatno vidljive, mislim svugdi smo. (...)... ono sa svih strana dolazi, a opet istovremeno kad staneš i pogledaš malo medijski diskurs i o kome se priča, svatiš da smo postali, kao da si ispa iz trenda, kao da to više nije zanimljivo pitanje.

Damir konstatira da je došlo do napretka u odnosu društva i LGBT zajednice, ali i dalje smatra da je ono heteroseksističko i da ima prostora za još promjena. Nadalje, iako je Luka svjestan da ima prostora za poboljšanje položaja seksualnih manjina, smatra da je potrebno da prođe određen vremenski period kako bi se izmijenile generacije što se referira na generacije čije su vrijednosti i stavovi oformljeni u razdoblju Jugoslavije i osnivanju Republike Hrvatske kada je vladao izrazito diskriminatorni diskurs o LGBT zajednici. Može se zaključiti kako sugovornici smatraju da je došlo do određenog napretka u statusu LGBT zajednice u hrvatskom društvu, no još i dalje postoji niz slučajeva koji ukazuju na institucionalnu i interpersonalnu homofobiju.

Damir (19): *... hrvatsko društvo je homofobno društvo, stojin iza toga i stat ću. Da, da, tu smo opet pod utjecajem crkve i tako to, možda se to sad lagano već mijenja nego šta je bilo prije petnaest-dvadeset godina šta znan po pričama nekih starijih, ali i dalje je to još uvik ono prilično zatvoreno društvo.*

Luka (29): *Možda mislim kao da ipak treba pustit još naše društvo malo da se, da se osvijesti na neke blaže načine, u smislu da, kolikogod okrutno zvučalo, ali da neke generacije ipak odumru i odu.*

Sugovornici doživljavaju hrvatske informativne medije kao senzacionalističke u prikazu gej osoba, no konstatiraju da općenito tema seksualnih manjina i informiranje o akcijama različitih lokalnih udruga nisu zastupljeni. S obzirom da većina mladih informacije o seksualnim manjinama dobiva putem medija, problematičan je prevladavajući senzacionalistički medijski pristup ovoj tematici (Hodžić i Bijelić, 2012). Također Ante uočava kako na *online* platformi razni portali dopuštaju govor mržnje u komentarima, iako je definiran u Kaznenom zakonu, što opet ukazuje na postojanje zakona protiv diskriminacije i mržnje, kao i na prešutno odobravanje homofobnog djelovanja. Istraživanje udruge LORI (2004) o načinu na koji hrvatski tiskani mediji pišu o homoseksualnosti i osobama istospolne orijentacije, pokazalo je da je prisutan senzacionalizam (homoseksualnost kao nešto izvan

društvene svakodnevice, odnosno kao egzotika ili kao pojava prisutna samo na estradi), površnost, predrasude i stereotipi (načela religije, heteropatrijarhalni okvir, promocija reproduktivnog seksualnog odnosa, etiketiranje, homo/bi/transeksualnost kao bolest ili perverzija, natalitetna politika Hrvatske, svodenje LGBT osoba na aspekt seksualnosti) te diskriminacija (govor mržnje, istospolna orijentacija kao privatna stvar, marginalizacija i socijalna izolacija, ograničavanje ljudskih i građanskih prava, homo/bi/transfobija, itd.). U skladu s navedenim su rezultati istraživanja Kuhara (2003, prema Dota, 2017) koji je analizirao medijsku reprezentaciju homoseksualnosti od 1970. do 2000. godine u slovenskom tisku. Rezultati su pokazali da je prisutna jaka negativna stereotipizacija homoseksualnosti poput seksualizacije, medikalizacije, uparivanja s HIV/AIDS-om te inzistiranja na tajnovitoj naravi homoseksualnosti. Iz navedenog se vidi da je u medijskom diskursu prisutna stigmatizacija i patologizacija LGBT osoba koje legitimiraju biomoć koja uključuje heteronormativnu matricu te usmjerava pojedinaca ka heteroseksualnosti čija je svrha reprodukcija.

***Ante (26):** Jako problematično (smijeh), primjerice evo svaki put kad gledam nekakve naslove o bilo čemu što se spominje kao, doslovce da ima riječ gej (pauza). To su obično nekakvi senzacionalistički naslovi koji će privući puno homofobije i koji će njima donositi zaradu jer je to nekakva hot tema za koju znaju da će se rasplamsati strasti oko nje i mislim da mediji to koriste u jako, jako ne znam kako da to kažem. Meni je odvratno kad ja to sve čitam i kad gledam kako se o tome piše. (...)...ako govorimo primjerice ne znam o Jutarnji, Večernji, Index i slične stvari, ti mainstream mediji koji definitivno samo pucaju na senzacionalizam i dopuštaju zapravo govor mržnje u komentarima i slično.*

Primjerice znam da neki ljudi u Zagrebu organiziraju susrete s roditeljima čija su se djeca outala. I to su ljudi, dakle ti roditelji, koji otvoreno pričaju o tome i to je super, ali to se nigdje neće pojaviti na vijestima da se tako nešto održava, dakle o tome se u mainstream mediji neće pisati, ko što se neće pisati o ničemu drugome, nego će se pisati eto o tome, ja koliko znam sve vijesti o gej ljudima su crna kronika.

U zabavnim medijskim sadržajima LGBT osobe također nisu zastupljene, u rijetkim slučajevima kada jesu, prezentirane su na jednodimenzionalan i stereotipan način pri čemu se osoba svodi samo na seksualni identitet što može dovesti do reprodukcije stereotipa vezanih uz LGBT zajednicu i učvršćivanja heteroseksističkog sustava. Proces komodifikacije medija

doveo je da seksualnost i identitet LGBT osoba postanu potrošačka roba na način se pri njihovoj reprezentaciji teži pornografizaciji homoseksualnosti, odnosno svođenju na spolnost i seks, kao i spektakularizaciji homoseksualnosti, u smislu da dolazi do trivijalizacije iskustva LGBT osoba. Fiske (2001, prema Drašković, 2014) konstatira kako spektakularnost naglašava vidljivo, a negira značenje i dubinu, pretvarajući svakodnevno u neobično (Kleut, 2010, prema Drašković, 2014). No također, s obzirom da su LGBT osobe jako malo zastupljene u ovoj sferi, može se govoriti i o vizualnoj ekskluziji što ukazuje na diskriminatornu poziciju LGBT osoba u heteronormativnom društvu (Porfido, 2007).

Luka (29): *U domaćem tom sadržaju filmskom, televizijskom, je i dalje to, ako se uzimaju gej likovi, neadekvatno se portretiraju i rade se od njih klišeji, zapravo, sprdnje. Po primjeru filma Parada koji nisam ni cijeli pogled'o jer mi zapravo uopće nije bio zanimljiv. Prvih petanest minuta mi je bilo dovoljno da vidim da gej likovi toliko nerealno napravljeni, isklišeizirani, da mi uopće nije bilo gušt gledat, a tema me jako zanima. I ono da u hrvatskim filmovima i serijama, ako ima muških gej likova, zapravo, cijelo vrijeme kada ti govorim, ti govorim o nekoj muškoj gejperspektivi jer to je ono šta ja vidim, da su isklišeizirani, plitki, jednostavno loše.*

Borna (26): *Ja sam u životu pogleda jako malo serija ili filmova, di se LGBT osobe, to jest LGBT osobe u tim serijama ili filmovima, prikažu kao razvijeni, ono kako se kaže, razvijeni likovi, razvijeni karakteri. Znači u pravilu ako je u nekom filmu ili seriji neki lik gej, onda će se svaka scena u kojoj je on vrtit oko toga šta je on gej, a čak i većina filmovima koji su baš fokusirani na gej tematiku i koje su čak producirali gej producenti opet je nekako klišej...*

Pri prikazu *Pride*ova sugovornici smatraju da mediji korektno i objektivno informiraju javnost, uz kritiku o korištenju pogrešnih termina što dovodi do banalizacije i zanemarivanja aktivističkog aspekta *Pride*a.

Borna (26): *Mislím prva stvar koju uvijek primjetim u ovo doba godine kad je gej Pride, odnosno LGBT Pride bilo di u svitu da se koriste još uvijek termini tipa parada ili da se koriste znaš ono, nije LGBT pride, nego je gej parada. Ušlo je u žargon, u svakodnevni govor to gej parada, iako mene to strašno, mislim nije strašno, ali bode me svaki put kad to čujem jer jednostavno nije okej to tako zvat. Zna se da se to zove LGBT Pride ili LGBT Povorka ponosa, a ne gej parada zato šta su tu dvi riči krive,*

nije samo gej i nije nikakva parada u pitanju, nego je u pitanju ozbiljan politički prosvjed.

9.2. Hrvatska javnost

Većina sugovornika percipira hrvatsku javnost kao podijeljenu na manjinu koja u potpunosti prihvaća i na većinu koja u potpunosti odbacuje gej osobe. Osobe koje ih ne prihvaćaju dijele homofobne stavove o gej osobama kao poremećenim osobama ili o homoseksualnosti kao izboru ili im se izruguju što je posljedica predrasuda i stereotipa u društvu. Takva uvjerenja za posljedicu imaju osjećaj straha, gađenja i mržnje prema gej osobama (Žegura, 2006).

Luka (29): *Pa to mi je jako problematično. Smatram da ih percipira kao nekakvu negativnu skupinu izroda koja se odjednom pojavila od nikud, iskostruirana od strane nekakvih stranih medija i stranih pomama i Amerike (...)...da je percepcija negativna, da je puna neshvaćanja i neprihvatanja. Općeniti taj stav, mislim da i dalje vlada da je to nekakav izbor i da ljudi koji to rade iz nekakvog bunta ili iz nekakve mržnje to rade. Mislim da je to opće prisutno mišljenje i da nije dobro.*

Petar (28): *... ali definitivno po onome što znam bi reka da se smatramo redikulima i klaunovima, e sad ti redikuli, klaunovi po meni mogu izazvat dvije reakcije. To su dvije reakcije koje najčešće viđam: jedna je vrlo ružno i zločesto reć ma pusti ih ko ih jebe, oni su takvi, samo nek su dalje od mene u svoja četiri zida. To je grozno šta to na kraju ispadne dobra reakcija, i onda ono druga verzija ono vidi odvratne poremećene, treba ih tući, Goli otok, bla bla bla. (...)... dosta reakcija zna proizać baš iz toga di se to shvaća kao bolest, kao poremećaj. Onako kao nešto što u potpunosti, definira osobu, ono masu ljudi ne želi uopće pokušat svatiti izvan toga, je definitivno. Da, ili klaunovi ili poremećena osoba. Mislim da treće ne postoji, ja uopće ne znam šta treće može bit, osim nas nekakvih, neću nas nazvat educiranih ljudi, ali ljudi koji bar nastoje razumjet što se događa oko njih.*

Također, sugovornici smatraju da hrvatsku javnost karakterizira niska razina obrazovanja te da je ona povezana s homofobnim stavovima što je u skladu s rezultatima mnogih istraživanja koja su pokazala da su negativnijim stavovima sklone osobe nižeg stupnja obrazovanja (Grapes, 2006;Herek, 1984; Ohlander, Batalova i Treas, 2005, prema Huić, Jelić i Kamenov, 2016). Na temelju postotka visokoobrazovanih stanovnika koji iznosi

16,4 % te niskoobrazovanih 30,9 % (DZS, 2018), može se pretpostaviti, s obzirom da je obrazovanje povezano s kritičkim razmišljanjem, manjom podložnosti i konformizmu (Ohlander, Batalova i Treas, 2005, prema Huić, Jelić i Kamenov, 2016), da većina stanovništva ne uspijeva razviti stavove koji bi bili neovisni o dominantnom heteronormativu i kritički promisliti o svojim predrasudama prema gej osobama i njihovom stereotipnom senzacionalističkom medijskom prikazu.

Borna (26): *Pa mislim bože sačuvaj, šta bi ti reka više uopće. Kako hrvatska javnost percipira? U Zagrebu i u Splitu su stvari sve bolje i bolje, u Rijeci su oduvijek bile okej koliko ja znam, Zadar neman pojma šta bi reka, to su amo reć ovi veći centri, ali 90 posto Hrvatske je selo, a znamo kako seljaci razmišljaju, nisu oni ni krivi, ali većina našeg naroda ima užasno loše stavove o LGBT ljudima, ali ja to kompletno krivim na neobrazovanost.*

Kao još jedan parametar može se navesti prosječna starost hrvatskog stanovništva koja iznosi 41,7 godina što ga svrstava među najstarije nacije u Europi (DZS, 2018) jer starije osobe pokazuju tendenciju imati negativnije stavove prema pojedincima koji su različiti od njih te uz to valja spomenuti da su oni odrastali i formirali stavove u razdoblju kada je homoseksualnost bila društveno nevidljiva i kada su društvene norme javno osuđivale homoseksualnost (Huić, Jelić i Kamenov, 2016). Uz obrazovanje i starost stanovništva, važnu ulogu ima i religioznost, s obzirom da je skoro 88% stanovništva katoličke vjeroispovijesti koja je povezana s negativnim stavovima prema gej skupini zbog toga što se homoseksualnost smatra u suprotnosti s tradicionalnim vrijednostima vjere (Whitley, 2009, prema Huić, Jelić i Kamenov, 2016). Imajući u vidu starost, religioznost i nisku obrazovanost većine stanovništva, logične su tvrdnje sugovornika o homofobnoj većini i liberalnoj manjini.

Borna smatra kako se situacija u većim gradovima mijenja te da dolazi do porasta prihvaćanja LGBT osoba što se može protumačiti teorijom o socijalnom kontaktu. S obzirom da su u gradovima više vidljive seksualne manjine, povećava se mogućnost stupanja u kontakt s osobama koje pripadaju seksualnoj manjini što vodi većem prihvaćanju.

Borna (26): *Ali barem na sreću vidim, porast prihvaćanja i u Zagreb i u Splitu, unatoč ovoj pustoj drami sa na primjer Željkom Markić i sa drugim sličnim akterima. Split Pride sedam godina za redom, prve dve godine su bile grozne, zadnjih četiri, koliko se ja sićan, su sve bolje i sve posjećeniji su događaji. Ne znam je l' bi to nazva*

više prihvaćanjem il' je ljudima dosadilo protuprosvjedovat, ali kakogod okreneš to je na nekin način prihvaćeno. A u Zagrebu je isto ono, na primjer, nisan nikad bija na Zagreb Prideu, ali pretpostavljam da je samo bolje.

9.3. *Hrvatski LGBT aktivizam*

Sugovornici su izrazili općeniti stav o nužnosti aktivizma u svakom društvu te vide njegovu ulogu u osvještavanju i ohrabrivanju LGBT osoba te informiranju heteroseksualnih osoba.

Borna (26):*Zato šta znan ono kad ljudi stoje sa strane znam da među njima peta-šesta osoba u prosjeku je ili gej ili nije straight i među njima svaka deseta nije outana i toj osobi to znači...*

Ali manifestacije kao što su Zagreb i Split Pride na još jedan način pomažu ljudima koji još nisu out, a to je na način da se na tim manifestacijama pruža odgovore straight populaciji na njihova pitanja na koja te osobe koje nisu out nisu spremne odgovarat. Ona amo reć zatucana pitanja tipa zašto vi to ne držite u svoja četiri zida, zašto vi morate paradirat, koja je poanta, zašto vi to ne možete privatno i sva slična pitanja te vrste.

Petar i Ante koji su iz manjih mjesta izrazili su određene kritike hrvatskog LGBT aktivizma kao što su neumreženost Zagreba s ostatkom Hrvatske što je povezano s nerazumijevanjem lokalnih potreba, nedefiniranim ciljevima te površnim pristupanjem LGBT problematici čiji je primjer komercijalizaciji aktivizma koja je u skladu s općenitim trendom komodifikacije, pa tako i samog LGBT identiteta.

Ante (26):*... mislim da zapravo ne shvaćaju dobro kakva je situacije od mjesta do mjesta od grada do grada diljem ove zemlje i mislim da uopće nisu povezani toliko, niti možda ne pokušavaju. Dakle, oni su u najvećem gradu Hrvatske u kojem je možda najlakše onako reć da si gej. U svim ostalim mjestima, mislim da nije takva priča i mislim da oni nemaju doticaje s tim. Mislim to je možda moj problem, ja ne znam koliko oni mogu pomoć, oni mogu bit potpora, ali mislim da samo na temelju toga oni to ne mogu razumit. Mislim da je malo ekskluzivno.*

Petar (28):*Zato se i ljutim, kad Pride skrene u fešticu i kad prodaje kape, majice, i tako dalje i postane jedan komercijalizirani đir i kad izgubi svoj aktivistički naboj. To*

me onda ljuti zato što je to ono što je u domeni Pridea i to je ona domena koja stvarno može utjecat na pojedinačne živote i na pojedince jer ako si ti, sada govorimo samo o gej osobama, mladi gej muškarac u neakvim teen godinama i nemaš neke izvore informacija, ako ti imaš Pride na kojem se fešta i na kojem se prodaju stvari nisam siguran na koji način uopće ovo što se u tvojoj svakodnevnicu događa, možeš ikad shvatit kao nepravedno, kako se ikad možeš pokušat izborit za sebe i kako uopće ikome možeš dat do znanja i reć okej ljudi pa zar ne vidite da smo organizirani, da postojimo u cijeloj naciji i da drugi ljudi prolaze kroz iste stvari kroz koje ja prolazim i zašto se ponašate tako.

Mislim da je LGBT aktivizam u Hrvatskoj apsolutno izgubljen. I to što sam maloprije priča da smo apsolutno izgubljeni u viziji di i što napraviti i to se prelomilo na pitanju braka, to se prelomilo na pitanju Željke Markić di smo dozvolili da se institucija braka upotrijebi protiv nas.

Nakon što su Ante i Petar iznijeli kritiku hrvatskog LGBT aktivizma, naveli su prijedloge da bi se hrvatski LGBT aktivizam trebao razvijati u smjeru intersekcijskog aktivizma te orijentirati na lokalne potrebe što i čine određene udruge, ali takve akcije nisu medijski zastupljene.

Ante (26): *Tako da mislim da je ta inkluzivnost od LGBT prava, radničkih prava, ženskih prava, dakle, cijelog spektra mislim da je to jedini način na koji mi možemo zajedno uspit. I ja LGBT aktivizam ne vidim ga kao isključivo kao LGBT aktivizam, nego je puno širi i inkluzivniji.*

Petar (28): *Ono što bi ja istakao da mi se sviđa kao nekakva forma LGBT aktivizma je splitski Queer Anarhiv... uzimaju manje projekte koji se tiču lokalne gej povijesti, lokalnih gej susreta, lokalnih gej druženja, to jest queer druženja, queer povijesti i to je nešto što, nije bombastično, to nije nešto što može završit na RTL vijestima, Nova vijestima, nije nešto za što se može pitat komentar bilo kojeg političar i oduzet mu ili dodat individualan politički kapital, ali je iznimno značajno za ljude koji se nalaze u toj sredini...*

S druge strane sugovornici koji su iz većih gradova ili su sami uključeni u organizaciju *Pridea*, te zbog toga imaju drukčije iskustvo, smatraju da se hrvatski LGBT aktivizam nije

komercijalizirao, odnosno da je i dalje prisutan edukativni aspekt, kao i da teži zauzimanju javnog prostora.

Borna (26):*Zato postoji među LGBT populacijom u Splitu i u Zagrebu, a ja se s time slažem možda ne potpuno, postoji jedna averzija prema ogromnim Prideovima tipa ala San Francisco, Berlin, London itd. zato šta više nema tu tog ozbiljnog aspekta, tu se malo zaboravilo na krajnju poantu, nego je postalo više samo zabava na ulici. Ništa loše u tome nema, ali se zaboravilo na ozbiljnost i na odgovornost koja stoji iza toga, a u Splitu je to još uvijek glavni aspekt Pridea i to mi je drago.*

10. Zaključak

U ovom radu prikazani su rezultati istraživanja čiji je cilj opisati iskustvo i posljedice *outanja* kod gej osoba s naglaskom na čin *outanja* u krugu obitelji, prijatelja i kolega. Istraživanjem se željelo ukazati na koji način društvo i bliska okolina može doprinijeti ravnopravnijem položaju i smanjenju diskriminacije gej osoba te olakšati sam proces njihovog *outanja*.

Rezultati istraživanja pokazali su da društvena heteronormativnost proizvodi heteroseksističku okolinu što vodi internaliziranoj homofobiji koja sprječava razvoj seksualnog identiteta kod gej osoba, drugim riječima s obzirom da društvo ne potvrđuje njihov identitet te ih usmjerava ka heteroseksualnosti, oni ga odbacuju te nastoje prigrilit poželjni heteroseksualni identitet. Sugovornici su naveli negativan utjecaj medijske stereotipne prezentacije gej likova i osoba, nezastupljenost LGBT tematike u obitelji i medijima, prisutnost homofobije u bliskoj okolini i LGBT zajednici te strah od posljedica *outanja*. Također su istakli pozitivni utjecaj promjene okoline, umrežavanja s drugim gej osobama, vidljivosti LGBT zajednice te javnih osoba i likova koji nisu svedeni na njihovu homoseksualnu orijentaciju što ukazuje da je ključna vidljivost LGBT zajednice koja nudi mogućnost potvrđivanja seksualnog identiteta gej osoba, kao i promjenu homofobnih stavova okoline, uz implementaciju LGBT tematike u obrazovanju i nesenzacionalističko medijskog portretiranje LGBT osoba.

Nadalje, sugovornici su ukazali na dvojako značenje *outanja*; na individualnoj razini kao proces samodefiniranja i samoprihvatanja te na društvenoj razini kao aktivistički čin. Pozitivne posljedice *outanja* su osjećaj slobode, opuštenosti i olakšanja, poboljšanje odnosa te

smanjenje anksioznosti i depresije, no također kod nekih sugovornika došlo je i do negativnih posljedica poput verbalnog i/ili fizičkog zlostavljanja te nekontroliranog daljnjeg *outanja* od strane drugih osoba. Gledajući na *outanje* kao aktivistički čin, sugovornici ukazuju na mogućnost promjene homofobnih stavova okoline i na poticaj drugih osoba na *outanje*. Kroz *outanje*, ne samo da gej osobe doživljaju potvrđivanje vlastitog identiteta, već također svojim primjerom povećavaju vidljivost LGBT skupine koja potvrđuje identitet drugih LGBT osoba i smanjuje osjećaj srama čiji je uzrok heteroseksističko društvo. Iskustvo *outanja* u obitelji doživljavaju najznačajnijim i nužnim, kao i *outanje* u krugu prijatelja. Dok su reakcije prijatelja bile iznimno pozitivne, reakcije roditelja, zbog bliskosti i međuzavisnosti, bile su negativnije. *Outanje* na poslu ne smatraju nužnim, no neki sugovornici su spomenuli kako je na dugoročnom poslu potrebno da vlada nediskriminatorna atmosfera jer bi stalno promišljanje o slučajnom *outanju* dovelo do anksioznosti i nezadovoljstva. Naglašavanje nužnosti *outanja* ukazuje na napredak i visoku poziciju seksualnog identiteta u „hijerarhiji identiteta“ kod sugovornika što može biti posljedica dugotrajnog suzbijanja jednog od osnovnih identiteta pojedinaca.

Nakon *outanja*, podrška se pokazala kao druga stavka u procesu samoprihvatanja i osnaživanja njihovog gej identiteta, odnosno podrška je dovela do njegovog napretka u „hijerarhiji identiteta“. Sugovornici su podršku kod roditelja doživjeli kroz „male geste“ , zainteresiranost za njihov intimni život ili aktivistički angažman, dok je kod prijatelja vide u produbljenju odnosa, osjećaju slobode i opuštenosti u društvu, zainteresiranosti za LGBT tematiku, aktivističkom angažmanu, itd. Upravo podrška predstavlja direktno potvrđivanje seksualnog identiteta osobe od strane bliže okoline, što dovodi do osjećaja velikog ponosa, s obzirom na važnost seksualnog identiteta.

Sugovornici su okarakterizirali hrvatsko društvo kao homofobno jer smatraju da većina građana ima izrazito stereotipne stavove i predrasude o gej osobama, zatim da nedostaje institucionalne protureakcije na homofobne napade te da prevladava senzacionalističko stereotipno medijsko prikazivanje gej osoba. Također, sugovornici su iznijeli kritiku LGBT aktivizma koji bi trebao težiti inkluzivnosti i problematiziranju svakodnevnice LGBT osoba.

S obzirom na transformativnu svrhu ovog istraživačkog rada, sugovornici su na kraju intervjua naveli prijedloge za poboljšanje položaja gej osoba u društvu i olakšavanje *outanja*: veća vidljivost *outanih* osoba, provođenje zakona protiv diskriminacije i sankcioniranje

govora mržnje, reforma obrazovanja i edukacija o LGBT tematici i o problematici *outanja* te osvještavanje o postojanju heteronormativa. Imajući u vidu podatak da mladi informacije o homoseksualnosti najmanje dobivaju kroz školski program (Hodžić i Bijelić, 2012) što je posljedica heteroseksističke prakse da homoseksualnu orijentaciju smješta u domeni nevidljivog i marginalnog, nije neobično što su sugovornici istaknuli ulogu obrazovanja te edukacije javnosti o LGBT tematici. Također jedan od prijedloga je i reagiranje na diskriminaciju LGBT osoba u mikro situacijama jer ono može izazvati prepreke kod LGBT osoba tijekom procesa samoprihvatanja i *outanja*.

Zaključno se može reći da u hrvatskom društvu ima još mnogo sfera u kojima postoji prostor za poboljšanje položaja seksualnih manjina i smanjenje diskriminacije, no također svi mi kao pojedinci možemo djelovati u svakodnevnim situacijama, prokazujući i osuđujući diskriminatorno ponašanje prema LGBT osobama jer na taj način možemo im olakšati život u heteronormativnom svijetu u kojem moraju proći proces *outanja*, koje je u jednom smislu traumatično iskustvo izdvajanja sebe iz dominante većine, dok s druge strane put ka prihvaćanju svog seksualnog identiteta.

Na kraju ovog poglavlja navest će se ograničenja ovog istraživanja kako bi mogla poslužiti kao smjernice za buduća istraživanja ove tematike. Kao ograničenje ovog istraživanja može se navesti prevelika opsežnost problematike *outanja* te se predlaže u daljnjim istraživanjima specificiranje konteksta *outanja* u određenom krugu kako bi se omogućilo dolaženje do kvalitetnijih rezultata i dubljeg razumijevanja fenomena. Problem istraživanja predstavljao je manjak kvalitativnih istraživanja u hrvatskom kontekstu. S obzirom da je većina istraživanja kvantitativnog karaktera, orijentirana na ispitivanje iskustva diskriminacije i nasilja nad gej osobama te ispitivanje stavova javnosti o gej osobama, nije bilo moguće usporediti rezultate s drugim istraživanjima. S obzirom na neistraženost teme, svakako su poželjna daljnja istraživanja posvećena tematici kojom se bavio ovaj rad.

11. Prilozi

11.1. Pitanja za intervju

1. Kako biste definirali, odnosno imenovali svoju seksualnu orijentaciju?

2. Kada ste postali svjesni svoje seksualne orijentacije? Na koji način ste reagirali na tu spoznaju?
3. Možete li mi opisati sredinu u kojoj ste odrasli? (Kakav je stav Vaših roditelja, odnosno uže obitelji bio prema osobama drukčije seksualne orijentacije? Je li ta tema uopće bila zastupljena u Vašem domu? Kakva su mišljenja imali vaši prijatelji o toj temi?)
4. Na koji način je to utjecalo na Vaše mišljenje o vlastitom seksualnom identitetu?
5. Možete li se prisjetiti kada ste se počeli promišljati o *outanju* te što Vas je potaklo na taj korak? Je li Vas možda neka javna osoba potakla na *outanje*? Što ste smatrali preprekama za *outanje*?
6. Kojoj osobi ste se prvoj *outali* te zašto ste baš tu osobu odabrali? Možete li mi ispričati na koji se način *outanje* odvijalo te kakve su bile reakcije?
7. Jeste li se *outali* svim članovima uže obitelji te prijateljima? Jeste li se *outali* kolegama na poslu/fakultetu? Kakve su bile reakcije? (Ako se određenom krugu sugovornik nije *outao*) Što vas sprječava u tome? Kako se osjećate zbog toga?
8. Jeste li pritom imali podršku u krugu obitelji/prijatelja/kolega? U čemu se sastojala ta podrška? Što je vama u tom trenutku značila ta podrška?
9. Nakon *outanja* u krugu obitelji/prijatelja/kolega, kako ste se osjećali?
10. Jeste li podršku potražili kod LGBT ili feminističkih organizacija? Jeste li se povezali s drugim gej osobama te međusobno dijelili iskustva?
11. Jeste li Vi vašim primjerom pomogli nekoj drugoj osobi da obznani svoj identitet ili orijentaciju?
12. Što za Vas znači sam čin *outanja*? Na koji je način *outanje* utjecalo na vašu sliku o sebi (vlastito viđenje sebe)? A na vašu svakodnevnicu? Je li se što promijenilo? Smatrate li da je *outanje* nužan korak u životu svake gej osobe?
13. Na koji se način društvo i mediji odnose prema gej osobama? Što mislite kako gej osobe percipiraju u javnosti, posebno hrvatskoj? Mislite li da se *outanjem* može promijeniti stav okoline spram gej osoba?

14. Smatrate li da manifestacije kao što je Zagreb Pride pomažu gej osobama pri *outanju* kao i općenito u njihovom životu? I kakvo je Vaše mišljenje općenito o LGBT aktivizmu?

15. Što bi po Vašem mišljenju najviše pomoglo gej osobama pri *outanju*?

12. Literatura

- Bijelić, Nataša (2011). *Muškarci i rodna ravnopravnost u Hrvatskoj*. Zagreb: CESI.
- Blagojević, Marina (2013). „Muški identiteti i nasilje na Balkanu“, *Zeničke sveske*, 17 (13): 98-110.
- Brković, Čarna (2007). „O nekim drugim subverzijama – prilog promišljanju koncepta zakona u delu Džudit Batler“, *Diskrepancija*, 8 (12): 21-48.
- Butler, Judith (2000). *Nevolje s rodom: feminizam i subverzija identiteta*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Cox, Nele, Dewaele, Alexis, Van Houtte, Mieke i Vincke, John (2011). „Stress-Related Growth, Coming Out, and Internalized Homonegativity in Lesbian, Gay, and Bisexual Youth. An Examination of Stress-Related Growth Within the Minority Stress Model“, *Journal of Homosexuality*, 58: 117-137.
- Dota, Franko (2017). *Javna i politička povijest muške homoseksualnosti u socijalističkoj Hrvatskoj : (1945. - 1989.)* (doktorski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- Drašković, Brankica (2014). „Spektakularizacija društva podržana tabloidizacijom masovnih medija“, u Valić Nedjeljković, Dubravka i Pralica, Dejan (ur.). *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene 4*. Novi Sad: Filozofski fakultet, str. 325-333.
- Državni zavod za statistiku (2011) „Popis stanovništva 2011.“, <https://www.dzs.hr/> (20.4.2018.).
- Durkalić, Masha (2011). „Queer teorija i Foucault“ u: Spahić, Aida i Gavrić Saša (ur.). *Čitanka LGBT ljudskih prava*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, str. 47-55.
- Galić, Branka (2002). „Moć i rod“, *Revija za sociologiju*, 33 (3-4): 225-238.
- Goffman, Erving (2009). *Stigma: zabeleške o ophođenju sa narušenim identitetom*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Goldfried, Marvin R. i Goldfried Anita P. (2001). „The importance of parental support in the lives of gay, lesbian, and bisexual individuals“, *Journal of Clinical Psychology*, 57 (5): 681-693.

Griffith, Kristin H. i Hebl, Michelle R. (2002). "The disclosure dilemma for gay men and lesbians: „Coming out“ at work“, *Journal of Applied Psychology*, 87 (6): 1191-1199.

Guittar, Nicholas A. (2011). *Out A Sociological Analysis Of Coming Out* (doktorski rad). Orlando: University of Central Florida.

Hasanagić, Jasmina, Dekić, Slobodanka i Vasić, Vladana (2014). *LGBT Čitanka 3. Identiteti, aktivizam, pravo*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Hodžić, Amir, Bijelić Nataša (2012). *Izveštaj istraživanja o mišljenjima i stavovima prema homoseksualnosti u srednjim školama u Zagrebu*. Zagreb: Queer Zagreb.

Huić, Aleksandra, Jugović, Ivana i Kamenov, Željka (2015). „Stavovi studenata o pravima osoba homoseksualne orijentacije“, *Revija socijalne politike*, 22 (2): 219-245.

Huić, Aleksandra, Jelić, Margareta i Kamenov, Željka (2016). „Što predviđa spremnost heteroseksualnih osoba na pozitivno i negativno ponašanje prema osobama homoseksualne orijentacije?“, *Kriminologija i socijalna integracija*, 23 (2): 79-109.

Kamenov, Željka, Jelić, Margareta, Huić, Aleksandra, Ćosić, Antonija, Fogec, Matea, Glavaš, Ivana, Gužvica, Mirna, Ilić, Maša, Ivanković, Iva, Jelić, Nin, Jurković, Evica, Ladika, Domagoj, Mesić, Ante, Mihatović, Domagoj, Mihelčić, Goran, Mišak, Ivana, Mitrović, Dora, Mornar, Mirta, Racz, Tara Beata, Rakamarić, Bruno, Roje, Luka, Roje, Mia, Sirotković, Lorena, Vrbat, Ivana i Vuić, Anamarija (2016). *Problemi i izazovi seksualnih manjina u Hrvatskoj*. Zagreb: FF Press.

Kamenu, Naja (2013). „Queer na Cipru: Nacionalni identitet i konstrukcija roda i seksualnosti“, u: Downing, Lisa i Gillett, Robert (ur.). *Queer u Europi*. Zagreb: Zagreb Pride.

Kavić, Marija i Urukalo, Aleksandra (2013). *Iskorak u Hrvatskoj: Odrednica jednog od najbitnijih događaja u životu LGB osoba*. Zagreb: Centar za prava seksualnih i rodnih manjina – Iskorak.

Klien, Kate, Holtby, Alix, Cook, Katie i Travers, Robb (2015). "Becoming Onself in a Heterosexist and Cissexist World“, *Journal of Homosexuality*, 62: 297-326.

Kozjak Mikić, Zlatka i Petković, Danijela (2015). „Stavovi prema osobama istospolne seksualne orijentacije u sektoru zdravstva i policije“, *Ljetopis socijalnog rada*, 22 (3): 437-463.

Kuhar, Roman i Švab, Alenka (2008). "Homophobia and Violence against Gays and Lesbians in Slovenia“, *Revija za sociologiju*, 39 (4): 267-281.

Lezbijska organizacija Rijeka „LORI“ (2004). *Mediji i LGBT zajednica: Priručnik za novinarke i novinare o LGBT zajednici*. Rijeka: Lezbijska organizacija Rijeka „LORI“.

Lezbijska organizacija Rijeka „LORI“ (2007). *Prihvatanje pripadnica i pripadnika seksualnih i rodnih manjina u obitelji- rezultati istraživanja*. Rijeka: Lezbijska organizacija Rijeka „LORI“.

Lezbijska organizacija Rijeka „LORI“ (2016). *Priručnik za nastavnike/ice i stručne suradnike/ice: O suzbijanju homofobije i transfobije te vršnjačkog nasilja nad LGBTIQ učenicima/icama*. Rijeka: Lezbijska organizacija Rijeka „LORI“.

Milković, Marina (2013). *Brutalna stvarnost: Istraživanje o nasilju, diskriminaciji i zločinu iz mržnje protiv LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Zagreb Pride.

Orlov, Janice M., Allen Katherine R(2014). "Being Who I Am: Effective Teaching, Learning, Student Support, and Societal Change Through LGBTQ Faculty Freedom", *Journal of Homosexuality*, 61: 1025-1052.

Perrin Wallqvist, Renee i Lindblom, Josephine (2015). "Coming out as a gay: A phenomenological study about adolescents disclosing their homosexuality to their parents", *Social behavior and personality*, 43 (3): 467-480.

Porfido, Giovanni (2007). "Queer as Folk and the Spectacularization of Gay Identity", u: Peele, Thomas (ur.). *Queer popular culture: Literature, Media, Film, and Television*. New York: Palgrave Macmillan, str. 57-69.

Senković, Željko (2015). „Foucault i teorija seksualnosti“, *Metodički ogledi*, 22 (2): 117-131.

Stets, Jan E. i Trettevik, Ryan (2014). "Emotions in Identity Theory", u: Stets, Jan E. i Turner, Jonathan H. (ur.). *Handbokk of Sociology of Emotions: Volume II*. New York: Springer.

Stryker, Sheldon (1980). *Symbolic interactionism: A social structural version*. Menlo Park, CA: Benjamin Cummings.

Štulhofer, Aleksandar i Rimac, Ivan (2009). "Determinants of homonegativity in Europe", *Journal of Sex Research*, 46 (1): 24-32.

Trako Poljak, Tijana (2013). *Uloga državnih simbola u izgradnji identiteta hrvatskog društva* (doktorski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.

Varga, Dejan (2015). *Oblikovanje identiteta u filmovima Pedra Almodóvara* (doktorski rad). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.

Vučković Juroš, Tanja (2015). „Socijalna isključenost seksualnih manjina u Hrvatskoj“, *Revija za socijalnu politiku*, 22 (2): 195-217.

Živić, Ivan (2004). „Performativne karakteristike roda u filmu Marble Ass Želimira Žilnika“, *Diskrepancija*, 5 (9): 17-28.

Žegura, Iva (2006). *Coming out: Razumjeti vs. / feat. prihvatiti*. Zagreb: Naklada MD.

Župan, Dinko (2009). „Foucaultova teorija moći i kritika pojma rod“, *Časopis za suvremenu povijest*, 41 (1): 7-24.